

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT ECONOMIE EN BEDRIJFSKUNDE

ACADEMIEJAAR 2009 – 2010

Analyse van het Oostenrijkse handelsbeleid aan de hand van douanestatistieken, 1759-1791

Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van

Master in de algemene economie

Ann Coenen

onder leiding van

Prof. Glenn Rayp

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT ECONOMIE EN BEDRIJFSKUNDE

ACADEMIEJAAR 2009 – 2010

Analyse van het Oostenrijkse handelsbeleid aan de hand van douanestatistieken, 1759-1791

Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van

Master in de algemene economie

Ann Coenen

onder leiding van

Prof. Glenn Rayp

PERMISSION

Ondergetekende verklaart dat de inhoud van deze masterproef mag geraadpleegd en/of gereproduceerd worden, mits bronvermelding.

Ann Coenen

Voorwoord

Zoals gebruikelijk is, wil ook ik eerst graag de personen bedanken die mij geholpen hebben bij het tot stand komen van deze scriptie.

In de eerste plaats ben ik veel dank verschuldigd aan mijn promotor, Prof. Dr. Glenn Rayp. Hij toonde van bij het begin een zeer grote interesse in en enthousiasme voor het door mij voorgestelde onderwerp en heeft me ontelbare keren op de goede weg gezet in de uitvoering ervan. Zonder zijn steun was deze scriptie er nooit gekomen.

Ook de leden van het Centrum voor Economische Studiën van de KUL – in het bijzonder Prof. Dr. Erik Buyst en Prof. Dr. Erik Aerts – wil ik hier bedanken. Ik mocht mijn onderzoeksvraag voorstellen op een seminarie en kreeg vervolgens heel nuttige methodologische insteken aangereikt vanuit hun jarenlange ervaring als economische historici.

Om af te sluiten wil ik mijn ouders en mijn collega's aan de UGent en de Universiteit Antwerpen bedanken voor hun vriendschap en hun steun tijdens het schrijven. In het bijzonder Eline Van Onacker voor het nalezen van deze scriptie. Als laatste zou ik ook mijn echtgenoot Pieter-Jan willen bedanken. Niet zelden hebben zijn opmerkingen en vragen me naar nieuwe invalshoeken geleid en me uitgedaagd om een stapje verder te gaan.

Uiteraard blijf ik ten volle verantwoordelijk voor alles wat ik heb geschreven – en niet geschreven – en in de eerste plaats voor de fouten die ondanks de vele herlezingen, toch nog in de tekst zijn geslopen.

Analyse van het Oostenrijkse handelsbeleid aan de hand van douanestatistieken, 1759-1791

Inhoudsopgave

0. Lijst van grafieken en tabellen	ii
1. Inleiding.....	1
1.1 Probleemstelling	2
1.2 Plaats en periode.....	4
1.3 Status Quaestionis	5
2. Bronnen en methodologie.....	8
2.1 Bronnen	8
2.2 Methodologie.....	11
3. Resultaten: de handelsbalans	15
3.1 Algemeen saldo	15
3.2 Evolutie van import, export en doorvoer.....	17
3.3 Samenstelling van de handelsstromen.....	20
3.4 Opmerkingen	22
4. Effectiviteit van het handelsbeleid	25
5. Conclusie	26
7. Bibliografie.....	27
7.1 Bronnen	27
7.2 Uitgegeven werken	27
6. Bijlagen.....	a
6.1 Gehanteerde conversies	a
6.2 Gehanteerde prijzen.....	a
6.3 Invoer, uitvoer en doorvoer op basis van constante prijzen	e
6.4 Invoer en uitvoer van de voornaamste producten (in Brabantse gulden).....	f

0. Lijst van grafieken en tabellen

- p. 16: Grafiek 1: Het handelsbalanssaldo (met voortschrijdend gemiddelde prijzen)
- p. 16: Tabel 1: Invoer, uitvoer en doorvoer (met voortschrijdende gemiddelde prijzen)
- p. 17: Tabel 2: Vijfjaarlijkse gemiddelden
- p. 19: Grafiek 2: Invoer, uitvoer en doorvoer
- p. 21: Grafiek 3: De lijnwaadhandel
- p. a: 6.1 Gehanteerde conversies
- p. a: 6.2 Gehanteerde prijzen
- p. e: 6.3 Invoer, uitvoer en doorvoer (op basis van constante prijzen)
- p. f: 6.4 Invoer en uitvoer van de voornaamste producten (in Brabantse gulden)

1. Inleiding

Eén van de steeds wederkerende thema's in de internationale handelsgeschiedenis is de mogelijkheid tot het opstellen van een aanvaardbare reconstructie van handelsstromen in het verleden.¹ Het debat over de mogelijke opbrengsten en verdiensten van overzeese handel is oud en zeer ruim, maar het wordt nog steeds springlevend gehouden door contemporaine geschiedkundigen. Het effect dat de internationale handel zou kunnen gehad hebben, wordt afwisselend geminimaliseerd en opgeblazen. Dit is deels het gevolg van het feit dat het voor vele streken nog steeds niet duidelijk is hoe de handelsstromen er werkelijk verliepen en of de handelsbalans er een batig of een nadelig saldo liet. In deze masterproef zal ik trachten een schatting te maken van de handelsbalans van een regio die tot op heden over het hoofd gezien werd in de grote werken over internationale handel: de Oostenrijkse Nederlanden in de tweede helft van de achttiende eeuw. Op deze manier hoop ik een kleine bijdrage te leveren aan een immens debat.

Het staat vast dat geen enkel Europees land in de achttiende eeuw nog los kon worden gezien van de internationale economie waarmee het verstrengeld was.² Voor de meeste grote handelsnaties – in de eerste plaats Groot-Brittannië – is de invloed van internationale en koloniale handel daarom uitvoerig bestudeerd. Dit had uiteraard veel te maken met de imperiale context van Brittannië, gecombineerd met haar vroege industrialisering. Ondanks de uiteenlopende opinies in het debat over de rol van internationale handel in economische ontwikkeling zijn er heel wat economische historici die aannemen dat haar enorme export (en daardoor haar batige handelsbalans) van groot belang was voor de groei van de economie.³ Ook voor andere economieën zoals Frankrijk, de Iberische staten en de Republiek werd dit thema al uitgebreid onderzocht.⁴ De Oostenrijkse Nederlanden liet men tot nu toe echter links liggen. Verderop zal duidelijk worden hoe verbazingwekkend dit is.

¹ George Maria Welling, *The prize of neutrality. Trade relations between Amsterdam and North America 1771-1817. A study in computational history*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling (Rijksuniversiteit Groningen 1998).

² E.J. Hobsbawm, *Industry and empire: an economic history of Britain since 1750* (Londen 1973) 35.

³ E.B. Schumpeter, *English overseas trade statistics 1697-1808* (Oxford 1960); R. Davis, 'English foreign trade, 1700-1774', *Economic History Review* 15 (1962) 285-303; F. Crouzet, 'Toward an export economy. British exports during the industrial revolution', *Explorations in Economic History* 17 (1980) 48-93; S.L. Engerman, *Trade and the industrial revolution, 1700-1850* (Cheltenham 1996).

⁴ Patrick K. O'Brien en C. Keyder, *Economic growth in France and Britain, 1780-1914: Two paths to the twentieth century* 1978); J. De Vries en A. Van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam 1995); J. Israel, *The Dutch republic. Its rise, greatness and fall, 1477-1806* (Oxford 1995); F. Crouzet, *Britain, France and international commerce* 1996).

1.1 Probleemstelling

Het historisch onderzoek naar de handelsbalans is fel geïnspireerd door de theorieën van internationale handel. Deze worden door economische wetenschappers meestal opgedeeld in twee categorieën: de conflictueuze theorieën versus de theorieën van wederzijdse voordelen. De bekendste conflictueuze theorie is het mercantilisme. De zestiende- en zeventiende-eeuwse mercantilisten gingen ervan uit dat internationale handel een strijd was, waarbij men de eigen markt diende te beschermen tegen buitenlandse import. De twee belangrijkste elementen van deze stroming waren monopolievorming en complementariteit van economische functies. De kolonies werden verondersteld zich te specialiseren in de productie van grondstoffen, zodat het moederland zich kon specialiseren in de verwerking ervan, om op die manier zoveel mogelijk verschillende producten zelf – op het eigen grondgebied of in de eigen kolonies – te produceren en een positieve handelsbalans te realiseren. De klassieke handelstheorie – die we dienen te onderscheiden van het algemene klassieke economisch model – gaat er in tegendeel vanuit dat handel voordelig kan zijn voor allen die eraan participeren dankzij het mechanisme van de comparatieve voordelen. Het was een navolger van Adam Smith, David Ricardo, die dit mechanisme bekend heeft gemaakt. Voor het merendeel der hedendaagse economen staat het vast dat handel alleszins in theorie wederzijdse voordelen heeft. Aangezien het verleden echter niet zomaar aan alle voorwaarden voldoet waaronder dit het geval is, blijft er onder economische historici een hevige discussie bestaan over de invloed van handel op economische groei.⁵ Het opstellen van een handelsbalans – de voornaamste doelstelling van deze scriptie – is op zichzelf al een eerder ambitieuze doelstelling voor een masterproef. Uit de methodologie zal daarom blijken dat er een aantal beperkingen moesten worden opgelegd. Het is dus ook niet de bedoeling om de immense vragen naar de impact van handel op economische ontwikkeling hier te beantwoorden, maar het zou vreemd zijn om ze niet te stellen.

Volgende uitspraak uit een keizerlijke ordonnantie van Jozef II uit 1784 geeft treffend weer dat de heersende visie van de toenmalige Europese beleidsvoerders op de invloed van internationale handel geïnspireerd was door de conflictueuze denkwijzen. « *La passion pour les marchandises étrangères met les plus grands obstacles au progrès de l'industrie nationale, dont dépend si essentiellement le bien-être de nos sujets.* »⁶ Het mercantilisme in

⁵ Voor een beknopt overzicht van het denken over het belang van de handel (en de handelsbalans): zie infra, 3.4.

⁶ Algemeen Rijksarchief (verder ARA), secretarie van state en oorlog (verder SSO), 2194/2: 'Extrait de la feuille hebdomadaire intitulé: Esprit des Gazettes, Tome 10.n°1°', Wenen, 15 september 1784.

het bijzonder voerde nog steeds hoogtij in de tweede helft van de achttiende eeuw en Adam Smiths ideeën vonden slechts gehoor bij een kleine groep theoretici. Handel werd met andere woorden beschouwd als een *zero sum game*, een *guerre d'argent*.⁷ Door zoveel mogelijk zilver te vergaren – in de eerste plaats middels export – en door barrières op te werpen tegen uitheemse waren, hoopte men het aanzien van de eigen staat en vorst te doen toenemen. Ook de Oostenrijkse bewindvoerders hingen – zoals bovenstaand citaat getuigt - de theorie aan. Het werk van de Oostenrijkse advocaat Philipp Wilhelm von Horneck illustreert het feit dat het protectionisme duidelijk een voedingsbodem vond bij de Oostenrijkers. In zijn werk *Österreich über alles, wann es nur will* uit 1684 werkte hij een gedetailleerd plan uit voor de nationale economie. Het plan hield onder meer in dat het land geen ruwe grondstoffen mocht uitvoeren, maar ze zelf moest verwerken, dat de uitvoer van goud en zilver en de invoer van buitenlandse waren moesten worden verhinderd, of toch beperkt tot de invoer van grondstoffen en dat afgewerkte goederen daarentegen zoveel mogelijk moesten worden afgezet in het buitenland, in ruil voor goud en zilver. We zijn dus goed bekend met de gangbare beleidsvoorkeuren en we weten ook dat de overheid vanuit deze achtergrond uiterst bezorgd was om de staat van haar handelsbalans. Uit de overheidsbronnen blijkt dat ze ernstige inspanningen deed om een batig saldo te bewerkstelligen, maar we moeten ons de vraag stellen of dit beleid zijn doel heeft bereikt. Was het saldo aan het einde van de Oostenrijkse periode positiever dan bij de aanvang ervan?

Samengevat is het opzet van deze masterproef dus drieledig. Ten eerste wil ik een overtuigende schatting maken van het handelsbalanssaldo en de evolutie ervan – net als van import, export en ook doorvoer afzonderlijk – schetsen. Ten tweede hoop ik ook de samenstelling van de handelsstromen in kaart te kunnen brengen. Welke waren de voornaamste import- en exportproducten? Zien we een toename van grondstoffeninvoer en eventueel zelfs van de uitvoer van industriële waren? Werd er met andere woorden toegevoegde waarde gecreëerd? Tot slot wil ik dit terugkoppelen naar het achttiende-eeuwse overheidsbeleid en de invloed die de Habsburgse regering al dan niet heeft kunnen uitoefenen op de internationale handel.

⁷ Philippe Minard, *La fortune du colbertisme* (Parijs 1998) 16.

1.2 Plaats en periode

De tweede helft van de achttiende eeuw was voor onze gewesten in vele opzichten een zeer voorspoedig tijdperk. Keizerin Maria-Theresia belichaamde een internationaal politiek klimaat waarin de Oostenrijkse Nederlanden eindelijk wat rust en stabiliteit waren gegund. Bovendien was de Habsburgse internationale positie dermate versterkt dat de bewindvoerders na de Vrede van Aken (1748) voldoende armslag hadden om een voorzichtig, maar efficiënt douanebeleid te voeren. De douaneadministratie ontwikkelde toen immers voor het eerst sinds 1648 een pragmatisch-mercantilistische ‘ad hoc-politiek’ ter ondersteuning van de eigen industrie. Volgens enkele vooraanstaande economische historici (zoals Herman Van der Wee en Hugo Soly)⁸ leidde deze in een aantal strategische sectoren tot imports substitutie en misschien zelfs tot een exportgeleide groei. Met dat positieve beeld zette de economische historiografie zich meteen ook op één lijn met het discours en het beleid van de achttiende-eeuwse overheden zelf. Deze hebben de douaneadministratie uitgebreid en omgevormd tot een efficiënt beleidsinstrument ter ondersteuning van handel, industrie en de Habsburgse schatkist. Door de handelsbalans te berekenen kan achterhaald worden of de gevoerde inspanningen werkelijk een verschil hebben gemaakt.

De reden om voor de Oostenrijkse Nederlanden te kiezen is al min of meer aan bod gekomen: de Zuidelijke Nederlanden vormen een bijzonder boeiende casus, niet alleen vanuit comparatief standpunt (het verhaal vertellen van een eerder passieve, kleine speler in de handel) maar ook doordat dit gebied als eerste op het continent zou industrialiseren. De chronologische grenzen voor het onderzoek zijn een gevolg van twee motieven. Ten eerste was het maar in de tweede helft van de achttiende eeuw dat de Oostenrijkse regering in staat was om een eigen handelsbeleid te ontwikkelen. In de jaren voordien waren de Nederlanden niet meer dan een speelbal in de handen van machtigere naties. Elke beslissing kon leiden tot wraakacties. Een tweede reden is dat de douaneadministratie vanaf 1759 startte met het opstellen van een gedetailleerde handelsstatistiek.⁹ De bron is helaas gelimiteerd tot 1791, toen politieke verschuivingen (in het bijzonder de Brabantse omwenteling) de voortzetting ervan onmogelijk maakten. Voor de vroege negentiende eeuw, toen de industriële revolutie in

⁸ Catharina Lis en Hugo Soly, *Een groot bedrijf in een kleine stad. De firma De Heyder en Co. te Lier, 1757-1834* (Lier 1987); Herman Van Der Wee, 'Industrial dynamics and the process of urbanization and de-urbanization in the Low Countries from the late middle ages to the eighteenth century. A synthesis', in: H. Van Der Wee (ed.), *The rise and decline of urban industries in Italy and in the Low Countries (late middle ages - early modern times)* (Leuven 1988) 307-381.

⁹ Algemeen Rijksarchief, Raad van Financiën, nrs. 5748-5805.

onze streken op gang kwam, beschikken we dus niet over dergelijke gedetailleerde informatie. Er zijn wel enkele studies beschikbaar over handel in die periode.¹⁰

1.3 Status Quaestionis

Verrassend genoeg werden tot op heden zowel de internationale handelsstromen van de Oostenrijkse Nederlanden, als het er gevoerde handelsbeleid in de achttiende eeuw nauwelijks een blik waard gegund door economische historici. Nochtans was België het eerste land om rondom het begin van de negentiende eeuw in Groot-Brittannië's voetsporen te treden op het vlak van industrialisering en hebben historici die Englands weg naar de industriële revolutie hebben bestudeerd bijna allen ook de mogelijke invloed van handel op dit proces onder de loep genomen.¹¹ Nog niemand heeft echter dezelfde oefening gemaakt voor de Habsburgse Nederlanden, hoewel er toch enkele lovenswaardige aanzetten zijn gegeven binnen de studie van de Habsburgse economie.¹² Hieronder zal ik de schaarse uitspraken over de Zuid-Nederlandse handelsbalans op een rijtje zetten.

Valéry Janssens claimde – op basis van monetaire gegevens – dat de betalingsbalans van de Zuidelijke Nederlanden positief was. “De uitbreiding van de geldhoeveelheid tijdens die dertigjarige periode [1749-1780] (...) bewijst duidelijker dan welk argument ook, en niettegenstaande de verspreiding van een volledig tegenovergestelde mening, dat de handelsbalans in de loop van die jaren – gebeurlijk mits uitzonderingen van korte duur – een batig saldo laat.”¹³ Briavionne weet de vermeende bloei van de handel aan de ondergang van de Noordelijke Nederlanden en aan de coherentere douanepolitiek. Onze streken waren volgens hem geëvolueerd tot een ontmoetingscentrum zodat de handel er een grote bloei kende. Tegelijk gingen een aantal concurrenten in de industrie ten onder. Er werd een politiek van gematigd colbertisme gevoerd met als voornaamste reden echter, dat de douane-

¹⁰ K. Veraghtert, *De havenbeweging te Antwerpen tijdens de negentiende eeuw*, onuitgegeven doctoraatsverhandeling (Katholieke Universiteit Leuven 1977).

¹¹ Ronald M. Hartwell, *The causes of the industrial revolution in England* (Londen 1970); Hobsbawm, *Industry*; R.A. Church en E.A. Wrigley, *The industrial revolutions* (Oxford 1994); Patrick K. O'Brien, 'Mercantilism and imperialism in the rise and decline of the Dutch and British economies', *De Economist* 148 (2000) 469-501; C.A. Bayly, *The birth of the modern world, 1780-1914* (Oxford 2004).

¹² H. Van Houtte, *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'ancien régime* (Gent 1920); J. Lefèvre en P.F. Lefèvre, *Etude sur le commerce de la Belgique avec l'Espagne au XVIIIe siècle* (Brussel 1921); Hilda Coppejans-Desmedt, 'Economische opbloei in de Zuidelijke Nederlanden', *Algemene geschiedenis der Nederlanden* (Utrecht 1955) 261-286.

¹³ Valéry Janssens, 'Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden', *Verhandelingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der letteren*. Brussel 29 (1957), 166.

inkomsten voor de regering aanzienlijk waren.¹⁴ Hilda Coppejans-Desmedt schreef dat handel in de achttiende eeuw als het ware de stuwende kracht achter het economisch leven was, ten gevolge van een doelbewuste douanepolitiek.¹⁵ Vooral de handel met Spanje en de Verenigde Provinciën was belangrijk.¹⁶ Lefèvre beweerde eveneens dat in de interactie met Spanje de bilaterale handelsbalans positief was voor onze streken.¹⁷ Lis en Soly gewagen van een stijgende vraag uit het buitenland naar de Zuid- Nederlandse waren en haalden aan dat de gevoerde douanepolitiek zeer belangrijk bleek voor het succes van nieuwe stedelijke exportindustrieën, zoals katoendrukkerijen. De imports substitutie was volgens deze auteurs succesvol: de thuismarkt kon nog niet volledig bediend worden (dus was er zo goed als geen uitvoer), maar de import nam volgens hen wel af.¹⁸ P. Moureaux is wat voorzichtiger. Volgens hem was er nog geen sprake van een positieve handelsbalans, maar verkleinde het deficit wel sterk in de tweede helft van de achttiende eeuw.¹⁹ Volgens Jules Mees was landbouw de voornaamste bron van rijkdom, maar de handel in bewerkte producten de tweede. Bovendien lag de kiem van de naderende industriële revolutie in die tweede sector.²⁰

Tegenover deze optimistische strekking staat onder meer Hubert Van Houtte, auteur van het meest uitgebreide werk over de Belgische economische geschiedenis. Hij beklemtoonde dat er van een structureel importoverschot na 1748 geen sprake was.²¹ Ook volgens Jan Blomme deed de industrie het nog niet zo goed. De producten die we exporteerden waren voornamelijk grondstoffen (zoals wol), die beter op eigen bodem zouden verwerkt worden.²² Bruno Blondé schreef expliciet dat “the export base-theory fails”. De exportsector – met een aantal typische nieuwe sectoren zoals katoen – kende volgens hem

¹⁴ N. Briavoinne, *De l'industrie en Belgique. Sa situation actuelle. Causes de décadence et de prospérité*. (Brussel 1839) 83; N. Briavoinne, *Mémoire sur l'état de la population, des fabriques, de manufactures et du commerce dans les provinces des Pays-Bas, depuis albert et isabelle jusqu'à la fin du siècle dernier* (Brussel 1841); Hervé Hasquin, *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse habsburgers* (Brussel 1987) 150-152.

¹⁵ Coppejans-Desmedt, 'Economische opbloei', 273.

¹⁶ Ibidem, 274.

¹⁷ Lefèvre en Lefèvre, *Etude* 7 en 187.

¹⁸ Lis en Soly, *Een groot bedrijf* 109-110; Catharina Lis en Hugo Soly, 'Living apart together: Overheid en ondernemers in Brabant en Vlaanderen tijdens de tweede helft van de 18e eeuw', *Arbeid in veelvoud. Een huldeboek voor Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers* (Brussel 1988) 131-144, 131; Catharina Lis en Hugo Soly, 'Different paths of development. Capitalism in the northern and Southern Netherlands during the late middle ages and the early modern period', *Review. A Journal of the Fernand Braudel Center for the study of economics, historical systems, and civilizations* 20:2 (1997) 230-231.

¹⁹ Ph. Moureaux, *Les préoccupations statistiques du gouvernement des Pays-Bas autrichiens* (Brussel 1971) 179-180.

²⁰ Jules Mees, 'La statistique douanière de la Belgique dans la seconde moitié du XVIIIe siècle', *Revue belge d'histoire* 1 (1914) 72-97, 96-97.

²¹ Van Houtte, *Histoire* 250.

²² Jan Blomme en Herman Van Der Wee, 'The Belgian economy in a long-term historical perspective: Economic development in Flanders and Brabant, 1500-1812', *Workshop on quantitative economic history* (Leuven 1993), 9.

relatieve verliezen, in tegenstelling tot wat Lis en Soly beweren.²³ Zelfs de pogingen van de Oostenrijkse regering om de handel tussen haar erflanden en de Nederlanden te stimuleren kenden weinig succes, zo stelt Helma De Smedt.²⁴ Michielsens vat dit alles mooi bondig samen in zijn werk.²⁵

Toch is er enige consensus over de algemene economische situatie van de Zuidelijke Nederlanden. De economie deed het relatief goed in de jaren 1780-1785.²⁶ En internationale handel bloeide volgens alle auteurs in zekere mate dankzij de nieuwe douanepolitiek en de voorzichtige mercantilistische strategie. Tegelijkertijd konden de Nederlanden profiteren van een aantal politieke meevallers: gebeurtenissen zoals de vierjarige oorlog tussen Groot-Brittannië en de Republiek (1780-1783) creëerden kansen voor de Oostenrijkse Nederlanden in de internationale handel. Wat het gevolg was voor het uiteindelijke handelsbalanssaldo, daarover is men het zoals gezegd nog steeds oneens. Dit is eigenlijk niet zo verwonderlijk, gezien alle genoemde auteurs gemeen hebben dat ze zelden gebruik maken van primaire bronnen in verband met de handelsstromen en dat ze uitgaan van zeer partiële aanwijzingen voor hun stellingen omtrent het wedervaren van de Zuid-Nederlandse handel.

Hoewel er nog geen expliciete ramingen bestaan van de lokale handelsbalans, zijn er wel al enkele interessante aanzetten geschreven. Corluy heeft de voornaamste handelsstromen en verhandelde goederen in kaart gebracht voor het departement Gent in de jaren 1792-1794.²⁷ Pierre Dardel beschrijft in zijn studie van Rouen de wederzijdse handel met de Oostenrijkse Nederlanden, waarbij de exporten van deze laatste volgens hem toenamen doorheen de tweede helft van de achttiende eeuw. Een expliciete bilaterale handelsbalans heeft hij uiteindelijk helaas nog niet gegeven.²⁸ Guillaume Daudin werkt hier momenteel wel aan op basis van Franse handelsstatistieken. Verder hebben ook enkele auteurs uit de

²³ Bruno Blondé, 'Transport and the economic development of Brabant in the 18th century', *Economic growth and structural change. Comparative approaches over the long run on the basis of reconstructed national accounts. Workshop on quantitative economic history* (Leuven 1993); Bruno Blondé, 'Disparities in the development of the Brabantine urban network: urban centrality, town-countryside relationships, and transportation development, 1750-1790', in: C. Núñez (ed.), *Proceedings twelfth international economic history congress* (Madrid 1998).

²⁴ Helma Houtman-De Smedt, 'Charles Proli. Antwerps zakenman en bankier, 1723-1786. Een biografische en bedrijfshistorische studie', *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der letteren* 45:180 (1983).

²⁵ A. Michielsens, *De evolutie van de handelsorganisatie in België sedert het begin der XVIIIe eeuw* (Turnhout 1938) 20-21.

²⁶ Hubert Van Houtte, 'Contribution à l'histoire commerciale des états de l'empereur Joseph II (1780-1790)', *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 8 (1910) 350-393, 355.

²⁷ L. Corluy, Een methodologische poging tot uitwerking van een economisch model van de buitenlandse handel voor het departement Gent in de Oostenrijkse Nederlanden tijdens de tweede helft van de XVIIIe eeuw, onuitgegeven doctoraatsverhandeling (KUL 1972).

²⁸ Pierre Dardel, *Navires et marchandises dans les ports de Rouen et du Havre au XVIIIe siècle* (Parijs 1963) 78-80.

achttiende en vroege negentiende eeuw al hun indrukken in verband met de staat van de handelsbalans neergeschreven. De eerder al genoemde Briavoinne liet optekenen dat de handel een grote bloei kende, maar leidde dit slechts af uit de bevolkingsgroei en de stijging van de douane-inkomsten.²⁹ De handelaar Nicolas Bacon die in de rekenkamer zetelde en regelmatig aanbevelingen deed omtrent de internationale handel zag de toestand eveneens eerder rooskleurig in. Hoewel er heel wat maatregelen dienden genomen te worden – waaronder het opmaken van een handelsbalans – vormde handel ”la source inepuisable de l’abondance publique et par la même le plus ferme appui de l’état, [donc] il est d’une nécessité indispensable de le protéger“.³⁰ Henri Delplancq, van 1765 tot 1787 directeur van het douanebureau, leek minder overtuigd dat de handel het goed deed. Hij bleef overmoedbaar zoeken naar manieren om de handel – in het bijzonder die met de Oostenrijkse erflanden – te versterken.³¹ Het opvallendst bij alle achttiende-eeuwse betrokkenen is de steeds terugkerende roep om het opstellen van een overzicht van de in- en uitvoer, gezien ze zonder een dergelijk instrument niet meer konden doen dan schattingen maken van de toestand.

2. Bronnen en methodologie

2.1 Bronnen

Om een schatting te maken van de handelsbalans hebben ook hedendaagse onderzoekers in de eerste plaats nood aan gegevens over de hoeveelheden goederen die in- en uitgevoerd werden. Voor de Oostenrijkse Nederlanden beschikken we in dit opzicht over een fantastische bron. De Habsburgse bewindvoerders hebben namelijk een douaneadministratie op poten gezet waarin van de zorgvuldige *monitoring* van de in-, uit- en doorvoer een groot punt werd gemaakt. In de periode 1759-1791 werden er statistieken aangelegd met de invoer-, uitvoer- en doorvoergegevens voor een slordige 1000 producten (gaande van fruitbomen, bladgoud en boter tot pistolen, galanteriewaren en steenkool). Deze zogenaamde *Relevés Generaux Des Marchandises, Manufactures et Denrées Entrées, Sorties et Transitées* zijn de voornaamste bronnen voor dit onderzoek. Het douanebeleid kan gezien worden als de concrete vertaling

²⁹ Briavoinne, *De l'industrie* 83.

³⁰ ARA, Raad van Financiën (verder RvF), 4279 (1 augustus 1754) en 4287 (28 februari 1765).

³¹ J. Pricken, *La douane belge sous Marie-Thérèse et Joseph II* (Brussel 1964) 23. ARA, RvF, 4289, 4303, 8576, 8580

van de protectionistische ideeën die in trek waren in het achttiende-eeuwse Europa.³² Het opmaken van een *rélevé general* met alle goederen die de grenzen overstaken maakte deel uit van het ruimere handelsbeleid met als doel zich een helder beeld te vormen van de staat van de handel en van de douane-inkomsten om daarop een meer efficiënte regulering te baseren. De douaneadministratie werd gezien als de hoeksteen van een mercantilistisch economisch beleid.

De douanestatistiek bevat voor elk alfabetisch opgelijst product drie kolommen (invoer, uitvoer en doorvoer) en 22 rijen. In de eerste 21 rijen worden de verhandelde hoeveelheden per departement genoteerd en vervolgens werd het totaal berekend. De herkomst en bestemming van de waren werden niet vermeld. Elk jaar is gebundeld in een kartonnen boek en er bestaat ook telkens een luxueuzere kopie (met versierde lederen kaft) die aan de vorst werd bezorgd. De goederen werden genoteerd in verschillende eenheden: lengtematen, gewicht, geldwaarde, volumes,... Sommige goederen werden zelfs in verschillende maten genoteerd (bijvoorbeeld deels in ellen en deels in geldwaarde). Dit maakt de studie ervan uiteraard veel gecompliceerder. Daarenboven moet een dergelijke administratieve bron met zeer veel behoedzaamheid benaderd worden. Hoewel historici de intrinsieke waarde ervan niet in twijfel trekken, hebben de douanestatistieken vele tekortkomingen. We moeten rekening houden met eventuele slordigheid, smokkel en oplichterij. Deze zwaktes werden uitvoerig besproken door Cécile Douchamps-Lefèvre, Jules Mees en Greta Devos.³³ Fraude en smokkel zijn de meest voor de hand liggende moeilijkheden, maar bovendien werden een aantal goederen die vrij waren van belasting gewoon niet opgenomen (bijvoorbeeld diamanten). Men kan er alsnog achter komen welke dat zijn door ze op te zoeken in de tarieflijsten.³⁴ Alleszins mogen de douanestatistieken niet vergeleken worden met hedendaagse douanedocumenten: voor 1770 werd het personeel van de douanekantoren zelfs niet verondersteld te kunnen lezen en schrijven!³⁵ Omwille van deze onvolkomenheden moeten de data uit deze bron daarom beschouwd worden als een aanwijzing voor de handelsvolumes en voor de trends in handelsstromen, niet als een feitelijk relaas van het verleden. Daarenboven moeten we de genoteerde hoeveelheden zien als

³² Cécile Douchamps-Lefèvre, 'La statistique douanière des Pays-Bas autrichiens', *Annales du congrès de la fédération CAH de Belgique* (Brussel 1969) 123-130, 123.

³³ Mees, 'La statistique'; Douchamps-Lefèvre, 'La statistique'; Greta Devos, 'Oostenrijkse douanestatistiek en de Oostendse handel in de tweede helft van de XVIIIe eeuw', *Colloquium: Economische geschiedenis van België* (Brussel 1972) 335-350.

³⁴ ARA, RvF, 8873-8874, ESTAT OU TARIF des DROITS d'entrée et sortie sur les marchandises, manufactures et denrées.

³⁵ Christine Piroux en M. Dorban, *Douane, commerce et fraude dans le sud de l'espace belge et grand-ducal au XVIIIe siècle* (Louvain-la-neuve 1998) 136.

absolute minima, want wanneer handelaars hun kans schoon zagen om douanecontroles te ontwijken – en daarmee dus ook het betalen van taksen – aarzelden ze vermoedelijk zelden om dit te doen.³⁶ Langs de andere kant moeten we rekening houden met de reden waarvoor deze bron werd opgesteld. Andere overheidsbronnen tonen aan dat de administratie oprecht bekommerd was om het vergaren van betrouwbare informatie om haar beleid op te baseren en dat ze dus alvast geen reden had om de bron zelf te vervalsen. De archiefbronnen tonen aan dat er een ruime staf werd aangesteld om het project uit te voeren, en de vele reglementen en inspectierondes doen vermoeden dat men zeer nauwgezet te werk ging.³⁷ De overheid onderkende dat fraude een groot probleem was, maar nam maatregelen om ermee af te rekenen.³⁸ Het gebruik van de douanestatistieken is dus niet volledig risicovrij, maar er zijn voldoende argumenten om deze goudmijn toch niet links te laten liggen. Drs. Koen Dries heeft de bron 15 jaar geleden bijna volledig gedigitaliseerd en ik heb dit werk onlangs kunnen afronden. Tot dusver heeft nog geen enkele onderzoeker de bron in zijn geheel verwerkt, maar dat heeft vooral te maken met de uitgebreidheid van het materiaal, niet met de kwaliteit ervan.

Het grootste probleem van de bron blijft de heterogeniteit van de meeteenheden, die het volgens Devos en Mees zelfs onmogelijk maakt een handelsbalanssaldo te berekenen. De handelsgegevens zijn alleszins slechts interessant en hanteerbaar wanneer ze omgezet worden naar vergelijkbare meeteenheden en bij voorkeur naar geldwaarden. In zijn originele vorm biedt de douanestatistiek niets meer dan volumes in verschillende meeteenheden. De methodes waarmee we deze omzetten moeten aansluiten bij het doel van het onderzoek: volumes zijn wenselijk wanneer men de feitelijke evoluties in de handel wil nagaan, maar reële monetaire waarden zijn nodig om de totale waarde van import en export met elkaar te vergelijken. Monetaire en consumptiegeschiedenis kunnen methodologische insteken aanreiken die het mogelijk maken dit te omzeilen (zoals het werken met douane-inkomsten), maar prijsgegevens maken het werk uiteraard het eenvoudigst en laten toe minder op benaderingen te moeten steunen. Een pluspunt wanneer men de achttiende eeuw bestudeert, is dat de inflatie volgens de meeste historici verwaarloosbaar was vóór 1793.³⁹ Hierdoor kunnen

³⁶ Dit wordt afgeleid uit het feit dat smokkel veel aandacht krijgt in de bronnen van het *bureau de la régie*. ARA, RvF, 4284, farde 1780, memorie over smokkel. ARA, RvF, 8576, nota's van Delplancq (1786-1789). ARA, RvF, 4278, Consulte van 27 augustus 1753 van de *jointe pour le commerce avec les Pays Héréditaires*.

³⁷ ARA, RvF, 6399.

³⁸ ARA, RvF, 8576 en ARA, Geheime Raad, 1003/B.

³⁹ Robert Allen, 'Wages, prices & living standards: The world-historical perspective', <http://www.economics.ox.ac.uk/members/robert.allen/WagesPrices.htm> 2009; C. Verlinden en E. Scholliers, *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant* (Brugge 1959-1973) xvii. De prijsgegevens van N.W. Posthumus geven echter al de indruk dat de prijzen toch al vrij sterk begonnen te stijgen vanaf het jaar 1790, vooral die van landbouwproducten.

we een aantal wiskundige moeilijkheden omzeilen en kunnen we prijzen uit één jaar gebruiken voor andere jaren.

De prijzen die ik hier heb gebruikt zijn afkomstig uit verscheidene bronnen, zowel primaire als gepubliceerde. In deze paragraaf overloop ik de primaire. Voor een eerste groep goederen lijkt de opgegeven geldwaarde en hoeveelheid in de douanestatistiek – in tegenstelling tot wat hierboven werd geschreven – toch te correleren. De goederen zijn niet deels in geldwaarde en deels in volume opgelijst, maar men heeft zowel het volume als de ermee overeenkomstige waarde genoteerd zodat de prijs kan afgeleid worden. Dit bleek het geval voor codde (een textielsoort) en voor wollen dekens. Buiten de textielgoederen leverde een steekproef echter niets op. Wel heb ik her en der in het archieffonds van de raad van financiën en van het secretariaat van staat en oorlog prijzen gevonden, al is het niet steeds zeker hoe betrouwbaar en representatief deze zijn.⁴⁰ Ook de douaneadministratie zelf heeft wel wat prijsgegevens verzameld, vooral voor granen en ook vlas.⁴¹ In de bijlage worden de verschillende bronnen opgelijst. Het merendeel van de gebruikte prijzen is afkomstig uit de “Nederlandsche prijsgeschiedenis” van Nicolaas Posthumus.⁴² In de methodologie ga ik hier verder op in.

2.2 Methodologie

In de literatuur werden er wel al enkele aanzetten gegeven tot het schatten van de handelsbalans of werden handelsbalansen berekend voor andere periodes en regio's. Zo heeft Jules Mees op basis van de douanestatistiek een opsomming gemaakt van producten volgens hun passief of actief karakter in de handelsbalans.⁴³ Dit kunnen we uiteraard voor elk individueel goed uit de statistiek opzoeken. Door een aantal zeer voornamelijk goederen uit te kiezen en enkel deze op te tellen zouden we al een voorzichtige schatting kunnen maken. Uiteraard moet er dan onderzoek gevoerd worden naar welke goederen representatief zijn. Daarvoor kan bijvoorbeeld gebruik gemaakt worden van Corluys werk waarin de

⁴⁰ ARA, RvF, nr. 4289, 4305, 4564, 4571, 4597, 4828 en 5320. ARA, Rekenkamer (verder RK), nr. 1266. ARA, SSO, nr. 2153.

⁴¹ ARA, RvF, nrs. 4951-4953.

⁴² N.W. Posthumus, *Nederlandsche prijsgeschiedenis* (Leiden 1943).

⁴³ Mees, 'La statistique', 94-95. Volgens Mees was dit de enige manier om de douanestatistiek te analyseren, een handelsbalans berekenen scheen hem “absoluut onmogelijk”.

voornaamste goederen voor 1792 tot 1794 zijn geïdentificeerd.⁴⁴ Brulez' studie van de zestiende-eeuwse handelsbalans maakt gebruik van een andere methode. Voor de invoer gebruikte hij de gegevens van een aantal belangrijke invoergoederen (zijde, fustein, wijn, graan, wede, zout, wol, laken, specerijen, aluin en koper) en de uitvoer berekende hij op basis van de opbrengst van het exporttarief.⁴⁵ Over de opbrengsten van tarieven beschikken we in de eerste plaats dankzij het werk van Georges Bigwood (en Herman Coppens) en ook de primaire bronnen zijn beschikbaar voor een aantal jaren.⁴⁶ Er is daarnaast heel wat internationale literatuur beschikbaar die de werkwijze kan inspireren. Zowel voor andere periodes als gebieden zijn er al handelsbalansen geschat, soms op basis van een veel dunner bronnencorpus.⁴⁷

In deze masterproef is uiteindelijk gekozen voor de methode waarbij er het minst moet gegist en afgeleid worden. Er zijn zoveel mogelijk goederenprijzen verzameld en deze zijn gecombineerd met de gegevens uit de douanestatistiek voor een beperkt aantal jaren (telkens om de vijf jaar). Voor de jaren tussenin werden aanvankelijk de prijzen uit het dichtste jaar eraan voorafgaand constant gehouden. Naast de prijzen die we in de bronnen kunnen vinden, zijn de prijzen gebruikt die gepubliceerd zijn voor Nederland en Groot-Brittannië. Nicolaas Posthumus en Lord Beveridge hebben dergelijke inspanningen verricht. Bij Beveridge gaat het echter om lokale kleinhandelsprijzen, die niet erg bruikbaar zijn.⁴⁸ Posthumus publiceerde daarentegen groothandelsprijzen van de Amsterdamse beurs.⁴⁹ Gezien deze masterproef de internationale handel betreft, mogen we aannemen dat deze prijzen grotendeels overeenkomen met die van de Oostenrijkse Nederlanden. De prijzen op de Amsterdamse beurs waren alleszins welbekend bij achttiende-eeuwse handelaars in de Zuidelijke Nederlanden, want ze werden ook bij ons uitgegeven. De prijzen zijn gepubliceerd in Nederlandse gulden en dienden dus wel te worden omgerekend naar Brabantse gulden.⁵⁰ Om dezelfde redenen

⁴⁴ Corluy, Een metodologische poging, 219-220. Hij vermeldt onder meer linnen (export), wit katoen en Franse wijn (import).

⁴⁵ Wilfrid Brulez, 'De handelsbalans der Nederlanden in het midden van de 16de eeuw', *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* XXI (1967) 278-310.

⁴⁶ ARA, RK, nr. 1628, douane-opbrengsten 1787-1789. G. Bigwood, *Les impôts généraux dans les Pays-Bas autrichiens. Etude historique de législation financière* (Leuven 1900); Herman Coppens, 'De financiën van de centrale regering van de Zuidelijke Nederlanden aan het einde van het spaanse en onder oostenrijks bewind (ca. 1680-1788)', *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*. Brussel 54:142 (1992).

⁴⁷ Schumpeter, *English overseas trade statistics 1697-1808*; Davis, 'English foreign trade, 1700-1774'; Dardel, *Navires*; N. Steensgaard, 'The growth and composition of the long-distance trade of England and the Dutch republic before 1750', in: J.D. Tracy (ed.), *The rise of merchant empires* (Cambridge 1990); Crouzet, *Britain*.

⁴⁸ G.N. Clark, 'Review: Prices and wages in England from the twelfth to the nineteenth century. Vol. I. Price tables: Mercantile era by William Beveridge', *The English Historical Review* 58:231 (1943) 361-365.

⁴⁹ Posthumus, *Nederlandsche prijsgeschiedenis*.

⁵⁰ 1 Hollandse gulden = 1,1 courante Brabantse gulden/florijn: Verlinden en Scholliers, *Dokumenten* 14.

zouden we de prijzen uit de Franse internationale handelsstatistieken kunnen gebruiken, die momenteel worden verzameld en uitgegeven onder leiding van Guillaume Daudin. In deze bron werd zelfs de bestemming en herkomst van goederen opgenomen, dus kan de bilaterale handel tussen deze streken er eventueel uit worden gefilterd. Helaas staat Daudins werk nog in de beginfase en kunnen we deze goudmijn hier daarom nog niet gebruiken. J. Van Balberghe heeft enkele Zuid-Nederlandse prijzen gepubliceerd, maar dit zijn eveneens kleinhandelsprijzen, bovendien afkomstig uit het jaar 1737. Deze prijzen zijn niet gebruikt.

Voor zo'n zeventig overige goederen beschikken we weliswaar niet over hun eenheidsprijzen, maar ze kunnen toch opgenomen worden in de berekeningen voor de handelsbalans doordat ze uitsluitend in geldwaarde werden opgenomen in de douanestatistiek. Voor deze goederen kan de waarde van de handel dus rechtstreeks afgelezen worden uit de statistiek. Uiteindelijk kon ik de handelsbalans berekenen op basis van de gegevens voor iets meer dan 150 goederen, waaronder wol, wijn, zout, katoen, specerijen, kleurstoffen, granen, lijnwaad, vlas en luxegoederen zoals versieringen. Deze selectie geeft een vrij brede steekproef van de handel in de achttiende eeuw. Deze goederen werden ook in de bovenvermelde literatuur naar voor gebracht als de belangrijkste. Het valt uiteraard niet te ontkennen dat extra prijsgegevens de exactheid sterk zouden kunnen verhogen. Het ontbreken van steenkool en laken is mijns inziens bijvoorbeeld een pijnpunt.

De handelsbalans werd berekend voor de periode 1759-1791. In 1759 en vlak erna zijn de genoteerde hoeveelheden in de douanestatistiek soms opmerkelijk klein (bijvoorbeeld voor katoen), wat er waarschijnlijk op wijst dat het verzamelen van de gegevens nog niet op punt stond. De eerste jaren zijn dus vermoedelijk nog niet erg betrouwbaar. Vanaf 1764 lijkt de statistiek wel op punt te staan. Ook na 1789 wijken de cijfers – en de prijzen – plots zeer sterk af. Dit heeft waarschijnlijk alles te maken met de Brabantse omwenteling, die het economische leven (en al het overige) grondig in de war stuurde. Net als de eerste jaren, dienen de laatste dus met veel omzichtigheid behandeld te worden.

Zoals gezegd beschikken we per product niet over prijzen voor elk afzonderlijk jaar, uitgezonderd voor de producten uit Posthumus' werk, dat jaarlijkse prijsreeksen bevat. Toch heb ik ook voor die laatste producten niet voor elk jaar de prijzen verwerkt. In de eerste plaats werd die keuze ingegeven door de beperkte beschikbare tijd, maar ook door het bovenvermelde argument dat inflatie verwaarloosbaar zou geweest zijn.⁵¹ De hoeveelheden (die werden afgelezen uit de douanestatistiek) komen wel steeds uit het betreffende jaar. Er is

⁵¹ Allen, 'Wages, prices & living standards: The world-historical perspective'.

niet gekozen om producten enkel op te nemen in de jaren waarvoor de prijs gegeven is, omdat dat de verschillen in samenstelling van de handelsbalans tussen de jaren te groot zou maken en dus een te sterke vertekening zou teweegbrengen. Ik heb gekozen de samenstelling niet te laten variëren en de prijs uit het dichtstbijzijnde jaar waarover ik beschikte te gebruiken. Onder het punt ‘bijlagen’ zijn alle goederen te vinden waarvoor een prijs gevonden is (of waarvan de verhandelde waarde kan afgelezen worden uit de douanestatistiek), met het jaartal (of de jaartallen) waarin de prijs werd opgetekend en de bron waaruit hij afkomstig is. Eveneens is er een tabel opgenomen met de verschillende munteenheden en hoeveelheideneenheden die geconverteerd moesten worden om overeen te komen met de waarden uit de *Relevés*.

Zoals gezegd werden de gevonden prijzen ingegeven voor de jaren 1760, 1765, 1770, 1775, 1780, 1785 en 1789. Omwille van de sterke stijging van de prijzen uit Posthumus in 1790 en 1791, is als laatste het jaar 1789 in plaats van 1790 gebruikt. Ook werd de prijs voor 1791 nog eens apart opgenomen. Aanvankelijk werd, voor de jaren tussen deze zeven jaren in, de prijs gebruikt van het dichtstbijzijnde jaar eraan voorafgaand. De resultaten volgens deze methode zijn te vinden onder bijlage 6.3. Omdat een aantal prijzen uit de bronnen toch wel schijnen te schommelen en om dus na te gaan in hoeverre het aanvankelijke resultaat robuust was, werden vervolgens vijfjaarlijkse voortschrijdende gemiddelden berekend. De resultaten van deze methode zijn te vinden in tabel 1. De afwijking tussen de twee methodes is opgenomen in 6.3. De verschillen blijken voor de meeste jaren klein (minder dan één procent verschil). Toch lijkt het een slecht idee om geen rekening te houden met prijschommelingen, aangezien in enkele jaren de discrepanties wel erg groot zijn. In 1790 wijkt het saldo met voortschrijdend gemiddelde (of in dit geval gewoon het gemiddelde tussen 1789 en 1791) zo’n negen procent af van dat op basis van prijzen uit 1789. Dit wijst erop dat er tijdens de Brabantse omwenteling vermoedelijk wel degelijk sprake was van sterke inflatie. Ook in 1769 en 1783 is het verschil tegenover de eerste berekening aanzienlijk, ook al verandert dit weinig aan de algemene trend. Er kan voor de verdere periode dus niet echt van inflatie worden gesproken (behalve helemaal op het einde en dan voornamelijk voor granen en andere landbouwproducten), maar er zitten af en toe wel grote sprongen naar boven én naar beneden in het prijsverloop. We gaan hieronder dus verder met het resultaat op basis van voortschrijdende gemiddelden. Vanwege de onregelmatigheid van de schommelingen in de prijzen die we voor elk jaar bezitten, hebben we geen schattingen gemaakt voor de prijzen die we slechts in één of enkele jaren kennen, maar hebben we ze constant gehouden. Men moet in

het achterhoofd houden dat dit bijdraagt tot de onzekerheid van de resultaten in de laatste twee of drie jaar van de bestudeerde periode, waarin de prijzen mogelijk gestegen zijn.

3. Resultaten: de handelsbalans

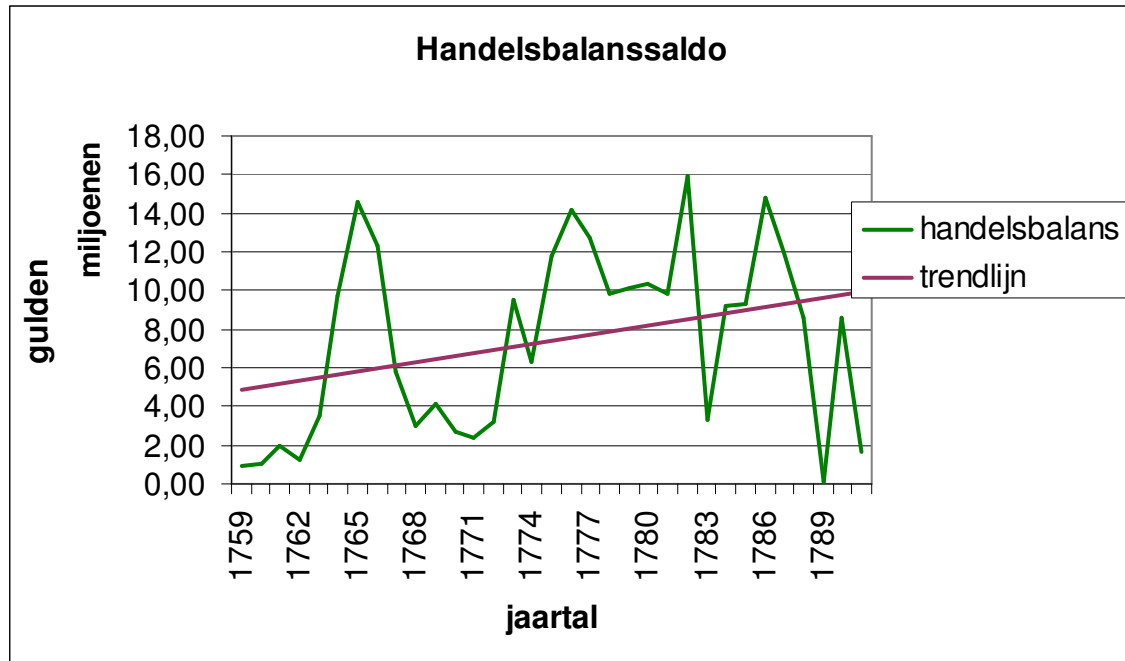
3.1 Algemeen saldo

Hoewel er op het eerste gezicht zeer grote schommelingen te zien zijn in het handelsbalanssaldo tussen 1759 en 1791 (grafiek 1) is de opmerkelijkste vaststelling dat het saldo gedurende de volledige bestudeerde periode positief is en bovendien een licht stijgende trend vertoont doorheen deze dertig jaar. Tussen 1765 en 1770 en in 1783 is er telkens een ernstige dip te zien, maar daarna herstelt het saldo zich steeds. Een mogelijke verklaring wordt gegeven onder 3.2. In het jaar 1789 zakt het saldo plots opnieuw zeer diep, maar hier dient er zoals gezegd rekening te worden gehouden met de politieke verschuivingen, die het moeilijk maken conclusies te trekken in verband met de internationale handel. De algemene resultaten overtreffen met andere woorden alleszins de verwachtingen van het leeuwendeel van de besproken auteurs, zowel degenen die aannamen dat het saldo negatief was, als zij die aannamen dat het slechts naar een evenwicht evolueerde of dat het saldo enkel positief kon worden tijdens de vierjarige oorlog. Gelet op de grote afwijkingen tussen de opeenvolgende jaren, moeten we uiteraard wel voorzichtig blijven. De absolute cijfers zijn hoogstwaarschijnlijk niet correct, maar de stijgende trend die we waarnemen maakt wel veel aanspraak op geloofwaardigheid. Hieronder zullen we ook zien dat de goederencategorieën die het grootste aandeel van het saldo uitmaken steeds dezelfde zijn. Er zit dus een vrij regelmatig patroon achter dit resultaat, wat een argument vormt voor de juistheid ervan. Ten minste voor de optelsom van de steekproef van 150 goederen die verscholen zitten achter de grafiek kan dus aangenomen worden dat er een importoverschot bestond en dat het saldo er zelfs op vooruitging in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Belangrijker dan het saldo op zich te kennen is echter te weten wat precies dit cijfer heeft veroorzaakt. Vond er een sterke stijging van de export plaats of slechts een daling van import? En om welke goederen ging het precies? Zijn het vooral grondstoffen die ingevoerd werden en afgewerkte goederen die uitgevoerd werden? Is de stijging van het saldo misschien toe te schrijven aan een daling van de grondstoffenimport, wat zou kunnen wijzen op een verslechterende situatie voor de industrie? Deze verschillende aspecten behandelen we

hieronder individueel. Eerst zullen invoer, uitvoer en ook doorvoer afzonderlijk worden besproken en vervolgens zal er worden ingegaan op de samenstelling van de handelsstromen. Tenslotte zal het resultaat worden teruggekoppeld naar het handelsbeleid van de Habsburgers.

Grafiek 1: het handelsbalanssaldo (met voortschrijdend gemiddelde prijzen)

Bron: *Rélevé general, Algemeen Rijksarchief Brussel, Raad van Financiën, 5748-5805*

Tabel 1⁵²:

jaartal	Import (in Brabantse gulden)	Export (in Brabantse gulden)	Doorvoer (in Brabantse gulden)	Handelsbalanssaldo (export min import)
1759	5.738.094,04	6.645.880,68		907.786,64
1760	6.829.968,27	7.836.576,18		1.006.607,91
1761	5.879.028,03	7.882.910,69	1.882.730,79	2.003.882,66
1762	6.898.274,82	8.159.985,65	1.770.314,86	1.261.710,83
1763	5.424.798,17	8.958.450,26	2.302.607,14	3.533.652,09
1764	15.174.278,83	24.855.889,47	3.418.299,42	9.681.610,64
1765	11.499.757,29	26.035.503,67	3.581.789,92	14.535.746,38
1766	11.215.130,77	23.576.974,01	2.141.108,94	12.361.843,24
1767	12.715.202,65	18.465.923,19	3.032.177,24	5.750.720,54
1768	10.661.256,18	13.672.991,27	2.014.199,91	3.011.735,09
1769	11.267.555,78	15.388.371,22	2.502.163,30	4.120.815,44
1770	11.814.400,46	14.533.442,67	3.487.806,39	2.719.042,21
1771	10.495.469,28	12.844.088,12	3.734.142,41	2.348.618,84
1772	10.610.168,37	13.849.615,80	3.490.613,33	3.239.447,43
1773	10.645.075,40	20.208.805,64	3.721.469,19	9.563.730,24
1774	10.974.503,10	17.313.818,01	3.694.996,53	6.339.314,91

⁵² De bijlagen bevatten een tabel (6.3) waarin de cijfers berekend op basis van constante prijzen (per 5 jaar) worden gegeven.

1775	11.637.426,90	23.471.314,42	4.167.273,57	11.833.887,52
1776	11.809.294,48	25.977.477,36	6.361.484,35	14.168.182,88
1777	12.512.481,01	25.278.359,34	6.128.673,84	12.765.878,33
1778	12.117.480,11	21.941.834,42	5.586.550,90	9.824.354,31
1779	12.735.323,81	22.858.866,14	6.593.989,22	10.123.542,33
1780	13.029.009,11	23.351.829,53	7.769.690,52	10.322.820,42
1781	13.327.657,11	23.130.290,05	14.550.281,24	9.802.632,94
1782	13.232.343,53	29.140.186,04	13.269.213,41	15.907.842,51
1783	12.527.497,40	15.788.342,65	10.559.065,24	3.260.845,25
1784	12.837.445,32	22.084.270,26	11.227.821,73	9.246.824,94
1785	12.486.506,58	21.757.099,76	13.653.448,65	9.270.593,18
1786	14.760.763,25	29.502.542,52	13.830.060,90	14.741.779,27
1787	17.960.114,34	29.978.418,16	11.366.456,17	12.018.303,82
1788	15.771.415,64	24.361.951,98	14.039.230,05	8.590.536,34
1789	18.457.648,00	18.553.705,89	12.369.817,25	96.057,89
1790	13.033.392,93	21.591.377,30	11.967.188,11	8.557.984,37
1791	18.742.630,79	20.364.400,87	12.947.985,28	1.621.770,08

Bron: R  lev   general, Algemeen Rijksarchief Brussel, Raad van Financiën, 5748-5805

Tabel 2: Vijfjaarlijkse gemiddelden

Gemiddelde 1759-1791	7.410.306,11
Gemiddelde 1761-1765	6.203.320,52
Gemiddelde 1766-1770	5.592.831,30
Gemiddelde 1771-1775	6.664.999,79
Gemiddelde 1776-1780	11.440.955,65
Gemiddelde 1781-1785	9.497.747,76
Gemiddelde 1786-1788	11.783.539,81
Gemiddelde 1786-1791	7.604.405,30

Bron: R  lev   general, Algemeen Rijksarchief Brussel, Raad van Financiën, 5748-5805

3.2 Evolutie van import, export en doorvoer

Eén blik op grafiek 2 leert ons dat het stijgende handelsbalanssaldo alvast niet kan toegeschreven worden aan een afname van de import. Zowel import als export nemen toe, maar bij export is de toename veel steiler, waardoor de waarde van de export steeds verder kan uitstijgen boven die van de import. Ook hier blijken er grote schommelingen voor te komen, maar de export is uiteraard steeds hoger dan de import. Het lijkt er dus op dat men er niet in geslaagd is buitenlandse goederen te weren, maar dat men wel de uitvoer van eigen goederen sterk heeft kunnen aanzwengelen (of men is erin geslaagd duurdere goederen te gaan exporteren en goedkopere te importeren). In het volgende punt bekijken we om welke goederen het precies gaat en of deze hypothese steek houdt. Vreemd is wel dat de export een sterke dip kent in 1783, waaraan het hierboven reeds gesignaleerde dal in het handelsbalanssaldo kan toegeschreven worden. De verklaring hiervoor zou kunnen liggen bij

de vierjarige oorlog, al loopt deze dan al op z'n einde. Meestal schrijft men aan die oorlog voor onze gewesten echter positieve gevolgen toe. Het is wel mogelijk dat de toename in het decennium dat eraan voorafging (1772-1782) 'artificieel' omhoog werd gedreven door exogene factoren, in het bijzonder door de Amerikaanse vrijheidsoorlog en vervolgens de vierjarige oorlog. In die periode steunde Frankrijk de Amerikaanse rebellen, wat handelssancties vanwege Engeland uitlokte. De boost die dit mogelijk aan de Zuid-Nederlandse handel gaf, viel weg na de verklaring van de Amerikaanse onafhankelijkheid. Verder is het nog zeer moeilijk om uit te maken wat de soms zeer scherpe correcties in het handelsbalanssaldo betekenen. De kans bestaat dat er meetfouten mee gemoeid zijn, dat er onverwachte gebeurtenissen bij de handelspartners een invloed uitoefenden of dat automatische correcties zoals het specie-flowmechanisme van Hume wegens aanhoudend handelsoverschot meespeelden. Om dit te weten, is er echter nood aan uitgebreider contextueel onderzoek, aan gedetailleerde informatie over de schommelingen in de geldhoeveelheid,... Hierover kon ik helaas niet eenvoudig beschikken en het blijft dus een bijzonder uitdagende opdracht voor later onderzoek.

Wat naast de ontwikkeling van invoer en uitvoer ook erg interessant is, is de evolutie van de doorvoerhandel. Met doorvoer worden goederen bedoeld die niet worden geconsumeerd of verwerkt op het Zuid-Nederlandse grondgebied, maar die na binnenkomst onmiddellijk doorreizen naar een ander gebied. Zoals gezegd werd deze categorie apart genoteerd in de douanestatistiek.⁵³ Er werden ook andere taksen op geheven dan de invoer- en uitvoerrechten. De bronnen uit de achttiende eeuw maken duidelijk dat de Habsburgse regering uiterst veel zorg besteedde aan de zogenaamde transport- en transitopolitiek die hun gewesten minder afhankelijk moest maken van het "Hollands-Zeeuwse" handelsimperialisme.⁵⁴ Hubert Van Houtte schreef in 1920 dat in tegenstelling tot "gewone handel" (dit is de in- en uitvoer): *'le commerce du transit est presque toujours lucratif'*.⁵⁵ De Oostenrijkse machthebbers wilden van de Nederlanden daarom een knooppunt van internationale handelsstromen maken. De Oostendse haven speelde daarin een hoofdrol en diende Oostenrijks Italiaanse havens te completeren.⁵⁶ Er was zeker nog geen sprake van een douane-unie, maar men behandelde het rijk wel als een geheel waarin de verschillende delen

⁵³ De *relevés* van 1759 en 1760 bevatten deze categorie nog niet.

⁵⁴ ARA, SSO, nr. 2194/2, doorvoertarieven. ARA, Handschriften, nrs. 850 A en 2452. ARA, RvF, nrs. 4279, 4290, 4304, 5863 en 8576. Österreichisches Staatsarchiv (verder OS), Finanz- und Hofkammerarchiv (verder FHKA), Neues Hofkammerarchiv (verder NHK), Kommerz Litorale, Akten, nr. 1005.

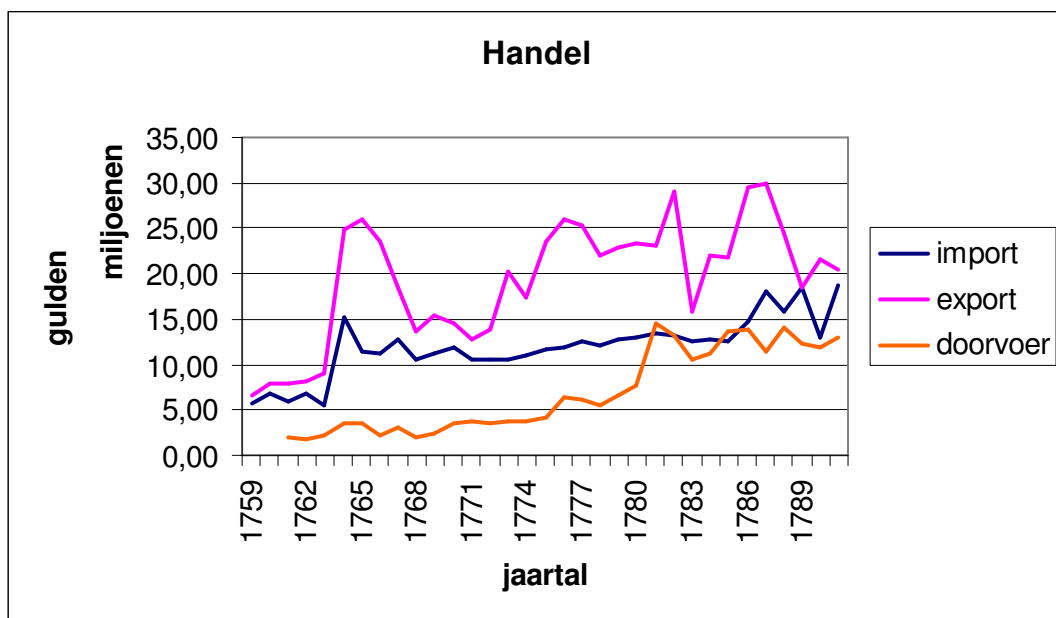
⁵⁵ Van Houtte, *Histoire*, 357.

⁵⁶ ARA, SSO, nrs. 2153 en 2194/2. ARA, Handschriften, nr. 850 C. ARA, RvF, nrs. 4279, 4281, 4284 en 4304. OS, FHKA, NHK, Kommerz Litorale, nr. 1007.

elkaar aanvulden en ondersteunden. In de bronnen en de literatuur wordt er dikwijls opgemerkt dat er pas echt resultaten van een doorvoerpolitiek voelbaar waren omstreeks 1780.⁵⁷ En die toename was waarschijnlijk niet toe te schrijven aan de inspanningen van de overheid, maar was te wijten aan de vierjarige oorlog tussen de Republiek en Groot-Brittannië (1780-1783). Henri Delplancq gaf bovendien zelf toe dat de Nederlanden niet voldoende gebruik maakten van hun neutraliteit in die oorlog.⁵⁸ Wanneer we echter deze grafiek bekijken, zien we dat er inderdaad een sterkere toename van de doorvoer merkbaar is omstreeks de vierjarige oorlog, maar dat ook ervoor en erna een gestage toename heeft plaatsgevonden en dat het hogere niveau vanaf 1780 kon bestendig worden. Ook deze resultaten zijn dus gunstiger dan wat de literatuur deed voorspellen.

Deze – weliswaar gedeeltelijke – berekeningen van de handelsstromen doen vermoeden dat het handelsbeleid toch niet zonder resultaat is gebleven. Hoewel we zoals gezegd bijzonder voorzichtig moeten omspringen met de precieze waarden van de drie categorieën en dus met het uiteindelijke handelsbalanssaldo (al is de steekproef vrij omvattend), is het feit dat export en doorvoer een stijgende trend vertonen (met een sterkere hellingsgraad dan import) bijzonder onthullend.

Grafiek 2: Import, export en doorvoer

Bron: Rél  v   general, Algemeen Rijksarchief Brussel, Raad van Financiën, 5748-5805

⁵⁷ OS, FHKA, NHK, Kommerz Litorale, nr. 1003.

⁵⁸ OS, FHKA, NHK, Kommerz Litorale, nr. 1010, folio 588: memorie (9 juli 1779).

3.3 Samenstelling van de handelsstromen

Na het uitsplitsen van het handelsbalanssaldo in import, export en doorvoer, kunnen we nu ook de waarden voor individuele goederen in de analyse betrekken. Hoewel er zeer grote verschillen zitten tussen de saldo's uit opeenvolgende jaren, blijken de voornaamste happen uit het budget telkens dezelfde te zijn. Wijn, Spaanse wol en katoenen weefsels worden voor het hoogste aantal guldens ingevoerd, terwijl lijnwaad veruit de grootste categorie is bij export. Corluy schreef in zijn werk over de jaren 1792-1794 eveneens dat dit laatste fabrikaat in zeer grote mate de eindbalans bepaalde.⁵⁹ Ook laken en andere wollen stoffen werden volgens de literatuur zeer veel uitgevoerd in de achttiende eeuw, maar hiervoor beschik ik helaas niet over voldoende prijzen. De zuivere wollen stoffen – die wel zijn opgenomen in het resultaat – worden in ieder geval vooral ingevoerd. In de literatuur baseert men zich vermoedelijk dus eerder op mengstoffen en laken. De waarden van de voornaamste handelsgoederen zijn te vinden in bijlage 6.4.

Wat vertellen deze goederen nu over de economische situatie van de Oostenrijkse Nederlanden? De grootste importcategorieën zijn alleszins voor een belangrijk deel grondstoffen. Franse wijn was puur voor consumptie bestemd, maar de Spaanse wol diende volledig voor verdere verwerking in de Zuid-Nederlandse textielindustrie, in het bijzonder voor de productie van lakens en van gemengde stoffen zoals flanel.⁶⁰ Bij het ingevoerde katoen moeten we het onderscheid maken tussen witte katoenen doeken en bedrukte. De witte doeken vormden de voornaamste grondstof voor een nieuwe industrietak: die van de katoendrukkerijen. Bedrukte weefsels vroegen geen verdere verwerking. Uit de douanestatistiek is gebleken dat de hoeveelheid ingevoerde bedrukte doeken doorheen de periode daalde en dat wit katoen – een grondstof – dus het grootste deel van de katoeninvoer uitmaakte vanaf 1778.⁶¹ De waarde van de import wordt verder vooral bepaald door allerlei kleurstoffen, die eveneens werden verwerkt in de textielindustrie. Ook dit is dus een grondstof.

Bij de export zorgde lijnwaad zoals gezegd voor de hoogste inkomsten en dit is in tegenstelling tot de importgoederen een afgewerkt product. Een industrieel goed kan men het evenwel niet noemen, aangezien vlas vooral verwerkt werd bij landbouwers thuis als een

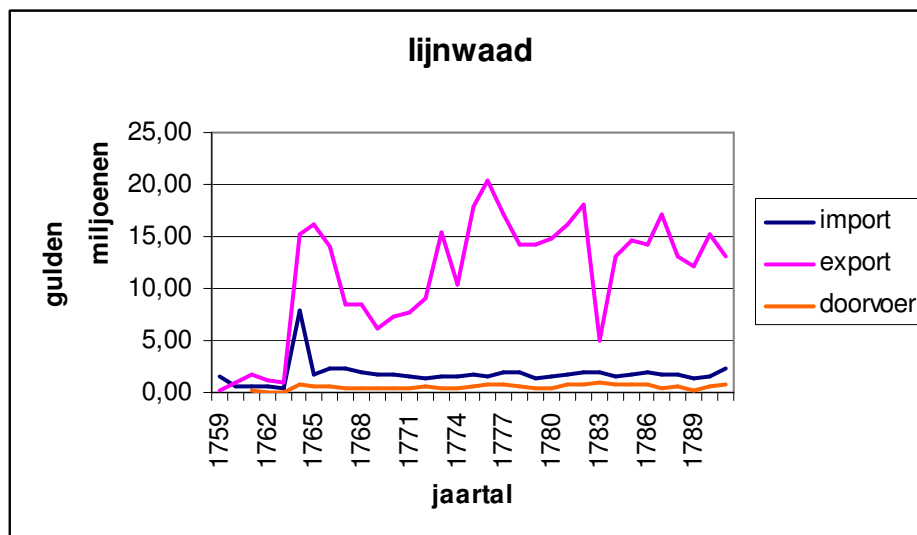
⁵⁹ Corluy, Een metodologische poging, 219.

⁶⁰ Alfons K.L. Thijs, *Van "werkwinkel" tot "fabriek". De textielnijverheid te Antwerpen (einde 15de-begin 19de eeuw)* (Brussel 1986); Lis en Soly, *Een groot bedrijf*.

⁶¹ A. Coenen, *Katoen en economische groei. De katoensector in de Oostenrijkse Nederlanden tussen politieke ambities en economische realiteit 1759-1791*. (2010, nog niet gepubliceerd)

bijverdienste. Het is dus eerder een soort uitwas van de agrarische sector.⁶² De export van lijnwaad kent een bijzonder sterke daling in 1789, wat mede het zeer lage handelsbalanssaldo in dat jaar kan verklaren. Men mag uit deze resultaten dus niet afleiden dat er in de tweede helft van de achttiende eeuw al een bloeiende industrie was ontstaan in deze regionen. Het importoverschot lijkt eerder te wijten aan oude sectoren zoals wol en vlas (laken en lijnwaad) en zelfs aan landbouwgoederen. Granen en hop spelen bijvoorbeeld eveneens een voorname rol in de internationale handel, zij het op een veel minder regelmatige wijze. Granen springen het meest in het oog, doordat het saldo daarvoor eerst zeer positief is, maar mettertijd zelfs negatief wordt. In 1760 zorgen boekweit, tarwe en rogge elk voor een aandeel in het overschot van meer dan een half miljoen. In 1765 en 1770 zijn de cijfers vooral voor tarwe en rogge hoog. In 1775 en 1780 is het saldo voor de granen plots laag of zelfs negatief in het geval van rogge. Van jaar tot jaar verschilt het saldo enorm, maar meestal worden de granen samen toch voor minstens een miljoen gulden geëxporteerd. Andere landbouwproducten zoals hop, zaadolie en vlas blijven steeds hoog, maar het is lijnwaad in zijn vele vormen dat de absolute winnaar is bij export.

Grafiek 3: De lijnwaadhandel

Bron: Rél  v   general, Algemeen Rijksarchief Brussel, Raad van Financiën, 5748-5805

⁶² Joseph Vermaut, De textielnijverheid in Brugge en op het platteland in westelijk Vlaanderen voor 1800, onuitgegeven doctoraatsverhandeling (RUG 1974) 269-270.

3.4 Opmerkingen

Hierboven is gebleken dat de overheid erg veel waarde hechtte aan een positieve handelsbalans en we weten nu dat ze er vermoedelijk ook in geslaagd is die te realiseren, maar vooraleer hier een verdere conclusie uit te trekken moeten we ons als hedendaagse observator toch de vraag durven stellen wat internationale handel nu heeft betekend voor de economie. Heeft een positief of negatief saldo gevolgen voor de groei? Was het toenemende handelsbalanssaldo mede verantwoordelijk voor de relatief vroege start van de industriële revolutie in deze regio of heeft het op andere manieren bijgedragen aan de economische ontwikkeling? Belangrijker dan de cijfers in deze masterproef te kennen, is achterhalen of men het vermoedelijke overschot op de handelsbalans heeft kunnen omzetten in investeringen en dus in kapitaalsaccumulatie. Daarvoor volstaat een deugdelijk handelsbeleid niet. Het moet hand in hand gaan met een inzichtelijk industrieel beleid, ruimte voor vernieuwing (onder andere tegenover de ambachten), een vrij internationaal politiek speelterrein,...

De meningen in het internationale debat over de invloed van handel – dat zich tot nu toe heeft toegespitst op Groot-Brittannië – zijn erg verdeeld, al kan men moeilijk beweren dat een bloeiende internationale handel negatieve gevolgen zou hebben voor de economie. Wel variëren de inschattingen van de impact door historici van verwaarloosbaar tot doorslaggevend. De eerste benadrukken eerder endogene factoren, de tweede exogene. De meeste auteurs verenigen weliswaar verschillende ideeën in hun werk. Tot dusver hebben de meeste historici de industriële revolutie toegeschreven aan endogene oorzaken. De landbouwschakeling die vanaf de late zeventiende eeuw heeft plaatsgevonden op het Britse eiland, legde volgens velen dé noodzakelijke basis voor de uitbouw van een moderne industrie.⁶³ De marxistische benadering geeft dan weer de klassenstrijd als verklaring voor de transitie naar het industriële kapitalisme.⁶⁴ Een derde mogelijke endogene oorzaak bestaat erin dat de Britse samenleving meer zou hebben opengestaan voor verandering. Andere endogene verklaringen zijn de zogenaamde *financial revolution*⁶⁵ in de vroege achttiende eeuw en de

⁶³ Patrick K. O'Brien en R. Quinault, *The industrial revolution and British society* (Newcastle upon Tyne 1993) 2. J.A. Chartres, 'Introduction', in: R.A. Church en E.A. Wrigley (eds.), *The industrial revolutions. Volume 1* (Oxford 1994), xxviii. Voor een hedendaagse Malthusiaanse, materialistische kijk, zie: Gregory N. Clark, *A farewell to alms: A brief economic history of the world* (Princeton 2007).

⁶⁴ S.R. Epstein, 'Rodney Hilton, marxism and the transition from feudalism to capitalism', *Past and Present* 195 (2007), 252.

⁶⁵ Immanuel Wallerstein, *The modern world-system* (New York 1974) 105; O'Brien en Quinault, *The industrial revolution and British society* 125-128, 130, 146; Church en Wrigley, *The industrial revolutions* xxvii.

verbetering van de transport- en communicatiestructuur.⁶⁶ Ook de ontwikkeling van de nodige technologie in Groot-Brittannië wordt uiteraard genoemd als een voorwaarde voor het op gang komen van de industriële revolutie.⁶⁷ Ook bij het institutionalisme of de *new institutional economics* prevaleren de interne factoren.⁶⁸ In de historische werken die de endogene verklaringen verkiezen, wordt er – verrassend – zonder uitzondering verwezen naar Adam Smith. De smithiaanse theorie wordt bij deze historici echter vernauwd tot één aspect eruit: een aanklacht tegen het bezit van kolonies. De ideeën van Smith hadden ook bij zijn tijdgenoten al geleid tot *anti-commercialism*, *pro-agriculturalism* en het terugplooiën op het Engelse grondgebied. Smith zelf wijst in werkelijkheid vooral de monopolies uit zijn tijd af en acht wederzijdse voordelen door internationale handel mogelijk op voorwaarde dat deze vrij kan verlopen. Smith heeft uiteraard ook niet ontkend dat een aantal individuen onmiskenbaar rijk geworden is door internationale handel, en dat alle Westerse consumenten erdoor toegang kregen tot een veel bredere variatie aan producten.⁶⁹

Tegenover deze eerste categorie van ideeën staan de potentiële oorzaken van exogene aard. Ten eerste kon de sirenenzang van het betrouwbare en sterk militair beveiligde Londen, menig Nederlandse, Amerikaanse, Franse en Duitse investeerder verlokken. Belangrijker dan investeringen is in die tijd echter de internationale handel. De Britse kolonies in de eerste plaats werden een buitengewoon belangrijke afzetmarkt voor het koninkrijk.⁷⁰ In de jaren tussen 1700 en 1774 nam de export naar vooral de Amerikaanse koloniale markten sterk toe, terwijl de Europese vraag vrij stabiel bleef.⁷¹ Onder meer vanuit het wereld-systeemperspectief werd de hypothese geformuleerd dat de uitbreiding van de internationale economie naar de kolonies zou geleid hebben tot hogere winsten die geconcentreerd werden in de handen van kapitalisten uit de kern, die ze vervolgens hebben geïnvesteerd in West-Europees industrieel kapitaal. Dat zou de economische groei van West-Europa sterk hebben bevorderd.⁷² Recent werd de globale visie geherintroduceerd door de *California School*.⁷³ Deze school heeft zich opnieuw gestort op het enigmatisch onderzoek naar *the great*

⁶⁶ Church en Wrigley, *The industrial revolutions* xix, xxix.

⁶⁷ N.F.R. Crafts, 'Exogenous or endogenous growth? The industrial revolution reconsidered', *Journal of Economic History* 55 (1995) 745-772; J. Mokyr, 'The industrial revolution and the Netherlands : Why did it not happen?' *De Economist* 148 (2000).

⁶⁸ Douglass C. North en Robert Paul Thomas, *The rise of the western world* (Cambridge 1973).

⁶⁹ Patrick K. O'Brien, 'European economic development: The contribution of the periphery', *Economic History Review* 35:1-18 (1982), 10.

⁷⁰ R. Davis, *English overseas trade 1500-1700* (Londen 1973) 39-40.

⁷¹ Davis, 'English foreign trade, 1700-1774'.

⁷² Patrick K. O'Brien, 'European economic development: The contribution of the periphery', *Ibidem* 35:1-18 (1982), 3.

⁷³ Met auteurs als Robert Marks, Kenneth Pomeranz en Roy Bin Wong.

divergence. Ze vond onder meer een argument voor het belang van handel in de studie van China, een land met een sterke economie maar zo goed als geen internationale handel én ook geen industriële revolutie. Volgens Patrick O'Brien was overzeese handel echter een a-priori endogene factor, gezien de aanzet tot de groei van handel oorspronkelijk van de staat kwam. De onderliggende visie op het belang van de staat geeft trouwens aanleiding tot een tegenstelling tussen klassieke (liberale) en mercantilistische argumenten. De door Smiths *laissez-faire* stelling geïnspireerde auteurs zullen de invloed van handel sterk willen onderschatten vanwege hun antipathie ten opzichte van staat en imperium. Deze liberalen 'established an Anglocentric (and, by extension, neoliberal) case for the insignificance of trade and colonization by emphasizing "endogenous forces"'.⁷⁴ Patrick O'Brien vindt dat bijzonder onrealistisch en wil het belang van de staat voor de industrialisering van de Britse economie opnieuw beklemtonen. 'Power, as mercantilists long insisted, really mattered!'⁷⁵ Dit onderzoek toont alleszins aan dat het mogelijk was om een bloeiende handel te kennen onder een protectionistische bewind en biedt dus enige ruggensteun voor O'Brien.

Om verder te gaan dan zuiver theoretische beschouwingen over internationale handel, zou het interessant zijn om deze cijfers in een ruimer verband te plaatsen. Zoals al eerder gezegd is, werden vroegere pogingen om handelsbalansen te berekenen voor andere landen of periodes meestal uitgevoerd op basis van een veel onaanzienlijker bronnencorpus, met meer giswerk en over het algemeen zonder een cijfer te kleven op het eindresultaat. Het is dus moeilijk om de resultaten voor de Zuidelijke Nederlanden te vergelijken en uit te maken wat de grootteorde van het cijfer is. Enkel voor Groot-Brittannië is de exacte waarde van import en export berekend. Ralph Davis deed dat op basis van de door Schumpeter gepubliceerde statistieken.⁷⁶ Hij berekende dat de waarde van de Britse import omstreeks 1773 zo'n 12.735.000 Pound sterling bedroeg, de export 15.671.000 ponden en het saldo van beide dus een kleine drie miljoen pond. Wanneer we het Zuid-Nederlandse saldo van dat jaar (9.563.730 Brabantse gulden) omrekenen naar achttiende-eeuwse Britse ponden komt het overeen 900.000 pond of slechts een derde van het Britse saldo.⁷⁷ Dat het Britse saldo een pak hoger is, is geenszins onverwacht. Het zou dus boeiender zijn om ook van andere achttiende-eeuwse regio's het saldo te kennen.

⁷⁴ Patrick K. O'Brien, 'Imperialism and the rise and decline of the British economy, 1688-1989', *New Left Review* 238 (1999) 48-80, 54-55.

⁷⁵ Ibidem, 62.

⁷⁶ Schumpeter, *English overseas trade statistics 1697-1808*; Davis, 'English foreign trade, 1700-1774', 300-302. Gelijkaardige cijfers vinden we bij John J. McCusker, 'The current value of english exports, 1697 to 1800', *The William and Mary Quarterly* 28:4 (1971) 607-628.

⁷⁷ The Marteau Early 18th-Century Currency Converter, 2008, Pierre Marteau, http://pierre-marteau.com/wiki/index.php?title=Great_Britain:Money (geraadpleegd op 23 april 2010).

Nog interessanter zou zijn om het handelsbalanssaldo af te wegen tegenover het BNP. Ook het onderzoek naar het achttiende-eeuwse BNP staat echter nog niet erg ver. Erik Buyst heeft zich het gebrek aan inzicht in het Zuid-Nederlandse BNP aangetrokken en vorig jaar op het World Economic History Congress de eerste resultaten voorgesteld van zijn onderzoek hierover.⁷⁸ Hij heeft eerder gemaakte schattingen (zoals die van Blomme en Van der Wee voor het jaar 1812) samengebracht en aangevuld vanaf 1770.⁷⁹ Zijn schatting gaat echter over het gebied binnen de grenzen van België in 1839 en bevat dus ook het prinsbisdom Luik, dat in de periode die ik behandel nog geen deel uitmaakt van de regio. Hij geeft helaas ook nog geen concreet cijfer voor het BNP. Op datzelfde congres werd nog een andere paper voorgesteld met BNP-schattingen per capita, weergegeven in internationale dollar-waarde uit 1990. De schattingen voor “Belgium” schommelen rond de 1200 dollar per capita.⁸⁰ De verschillende schattingen zijn echter onvolledig en dus voorlopig moeilijk te vergelijken met de handelsbalans. Hier valt dus zeker nog zeer nuttig toekomstig werk te verrichten.

Hoewel we dus niet weten wat het gewicht van het handelsbalansoverschot was ten opzichte van andere landen en ten opzichte van het BNP, weten we dat de toestand van de Habsburgse handel verbeterde. In de nog zeer protectionistische omgeving van 1759-1791 kan deze verbeterde positie weleens te wijten geweest zijn aan een slim handelsbeleid, waarbij voornamelijk grondstoffen werden aangetrokken. Het lijkt er echter niet heel sterk op dat dit handelsbeleid gepaard ging met sterke industriële ontwikkeling aangezien er vrij weinig manufacturen werden uitgevoerd.

4. Effectiviteit van het handelsbeleid

Het handelsbeleid bestond in feite uit een veelvoud aan ad hoc-maatregeltjes, zoals wijzigende invoer-, uitvoer- en doorvoerrechten, het toekennen van vrijstellingen aan fabrikanten, uitzonderingen voor bevriende naties, ... Het archieffonds van het douanebureau zit boordevol met dergelijke individuele en tijdelijke maatregelen. Toch lijkt het erop dat dit – naar hedendaags aanvoelen warrige – beleid heeft bewerkstelligd waar het naar streefde: een positief handelsbalanssaldo. Bovendien volgt het daarbij één van de basisregels van het mercantilisme, met name het aantrekken van grondstoffen. Op die manier bleef de import

⁷⁸ Erik Buyst, 'Estimates of economic growth in the Southern Low Countries/Belgium, ca. 1770-1846', *World Economic History Congress* (2009).

⁷⁹ Blomme en Van Der Wee, 'The Belgian economy'. De schatting voor 1812 is 397.864.000 BF.

⁸⁰ Stephen Broadberry, 'GDP per capita in europe, 1300-1850', *World Economic History Congress* (2009).

licht stijgen, maar kregen vooral export en doorvoer een stevige *boost*. Dat er weinig ‘industriële’ goederen werden uitgevoerd, kan weliswaar een aanwijzing zijn dat de werkelijke kiem van de industriële revolutie eerder in de stijgende vraag van de thuismarkt naar die goederen lag. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat het ingevoerde wit katoen in zijn bedrukte, afgewerkte vorm niet werd uitgevoerd. In tegendeel werd er tegelijkertijd nog heel wat bedrukt katoen extra ingevoerd. Het product werd dus steeds meer door de plaatselijke consumenten afgenomen. Niettemin moet de bloeiende handel meer voordelen hebben meegebracht dan het spijzen van de schatkist via de taksen, maar op het eerste gezicht ging dat surplus dan vooral naar de landbouwsector. Het handelsbeleid ondersteunde dus in de eerste plaats deze sector.

5. Conclusie

Er kan geen twijfel over bestaan dat het resultaat van deze masterproef slechts een aanzet is geweest voor een grondiger werk. Niet alleen zijn er verschillende hypothesen en schattingen nodig geweest, de uiteindelijke handelsbalans bevat ook minder goederen dan verwacht. Met meer goederenprijzen, en bovendien prijzen uit elk afzonderlijk jaar zal het saldo er uiteraard veel nauwkeuriger op worden. Het zou zelfs kunnen dat de resultaten dan sterk moeten bijgesteld worden. Mij lijkt het echter niet waarschijnlijk dat ze volledig overhoop zullen worden gegooid. Daarvoor bevat de handelsbalans nu al teveel goederen waarover alle auteurs en tijdgenoten het eens zijn dat deze voor de internationale handel het belangrijkste waren. Bovendien is de robuustheid van het resultaat al vrij grondig getest. We mogen dus besluiten dat het heel wat beter gesteld was met de Zuid-Nederlandse handelsbalans dan tot hiertoe werd aangenomen. Indien de overheid dit gegeven zou hebben gecombineerd met een doordacht industrieel beleid kon daarin wel degelijk een kiem voor groei hebben gelegen. Voorlopig lijkt het echter aannemelijker dat de vroege industriële sectoren veeleer gedreven werden door de vraag uit de thuismarkt.

Het is zonder twijfel bewezen dat het niet onmogelijk is om de handelsbalans te berekenen voor onze streken in de achttiende eeuw. Door dit te doen wordt de economische geschiedenis van deze regio bovendien sterk verhelderd. Zelfs voor het internationale debat over de krachten achter economische ontwikkeling verlenen deze gegevens munitie aan economische historici die de groeikrachten uit het verleden willen blootleggen.

7. Bibliografie

7.1 Bronnen

Algemeen Rijksarchief Brussel: Raad van Financiën; Secretarie van State en Oorlog; Rekenkamer; Geheime Raad; Fonds Handschriften

Österreichisches Staatsarchiv Wenen: Finanz- und Hofkammerarchiv, Neues Hofkammerarchiv, Fonds Kommerz Litorale

7.2 Uitgegeven werken

Allen, R. 'Wages, prices & living standards: the world-historical perspective', <http://www.economics.ox.ac.uk/members/robert.allen/WagesPrices.htm> 2009.

Bayly, C. A., *The Birth of the Modern World, 1780-1914* (Oxford, 2004).

Bigwood, G., *Les impôts généraux dans les Pays-Bas Autrichiens. Etude historique de législation financière* (Leuven, 1900).

Blomme, J. en Van Der Wee, H. 'The Belgian economy in a long-term historical perspective: economic development in Flanders and Brabant, 1500-1812', in, *Workshop on Quantitative Economic History*, (Leuven, 1993).

Blondé, B. 'Transport and the economic development of Brabant in the 18th century', in, *Economic Growth and Structural Change. Comparative Approaches over the Long Run on the Basis of Reconstructed National Accounts. Workshop on Quantitative Economic History*, (Leuven, 1993).

———. 'Disparities in the development of the Brabantine urban network: urban centrality, town-countryside relationships, and transportation development, 1750-1790', in C. Núñez ed., *Proceedings Twelfth International Economic History Congress*, (Madrid, 1998).

Briavoinne, N., *De l'industrie en Belgique. Sa situation actuelle. Causes de décadence et de prospérité*. (Brussel, 1839).

———, *Mémoire sur l'état de la population, des fabriques, de manufactures et du commerce dans les provinces des Pays-Bas, depuis Albert et Isabelle jusqu'à la fin du siècle dernier* (Brussel, 1841).

- Brulez, W. 'De handelsbalans der Nederlanden in het midden van de 16de eeuw', *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden* XXI (1967), pp. 278-310.
- Chartres, J. A. 'Introduction', in R. A. Church en E. A. Wrigley eds., *The Industrial Revolutions. Volume 1* (Oxford, 1994).
- Church, R. A. en Wrigley, E. A., *The Industrial Revolutions*. 11 vols (Oxford, 1994).
- Clark, G. N. 'Review: prices and wages in England from the twelfth to the nineteenth century. Vol. I. Price Tables: Mercantile Era by William Beveridge', *The English Historical Review* 58, no. 231 (1943), pp. 361-365.
- , *A Farewell to Alms: A Brief Economic History of the World* (Princeton, 2007).
- Coppejans-Desmedt, H. 'Economische opbloei in de Zuidelijke Nederlanden', in, *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, (Utrecht, 1955), pp. 261-286.
- Coppens, H. 'De financiën van de centrale regering van de Zuidelijke Nederlanden aan het einde van het Spaanse en onder Oostenrijks bewind (ca. 1680-1788)', *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren*. Brussel 54, no. 142 (1992).
- Corluy, L. 'Een metodologische poging tot uitwerking van een economisch model van de buitenlandse handel voor het departement Gent in de Oostenrijkse Nederlanden tijdens de tweede helft van de XVIIIe eeuw', KUL, 1972).
- Crafts, N. F. R. 'Exogenous or Endogenous Growth? The Industrial Revolution Reconsidered', *Journal of Economic History* 55 (1995), pp. 745-772.
- Crouzet, F. 'Toward an Export Economy. British Exports during the Industrial Revolution', *Explorations in Economic History* 17 (1980), pp. 48-93.
- , *Britain, France and International Commerce*, 1996).
- Dardel, P., *Navires et marchandises dans les ports de Rouen et du Havre au XVIIIe siècle* (Parijs, 1963).
- Davis, R. 'English Foreign Trade, 1700-1774', *Economic History Review* 15 (1962), pp. 285-303.
- , *English Overseas Trade 1500-1700* (Londen, 1973).
- De Vries, J. en Van der Woude, A., *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam, 1995).
- Devos, G. 'De Oostenrijkse douanestatistiek en de Oostendse handel in de tweede helft van de XVIIIe eeuw', in, *Colloquium: Economische Geschiedenis van België*, (Brussel, 1972), pp. 335-350.

- Doursther, H., *Dictionnaire universel des poids et des mesures anciens et modernes, contenant des tables des monnaies de tous les pays* (Amsterdam, 1965).
- Douxchamps-Lefèvre, C. 'La statistique douanière des Pays-Bas Autrichiens', in, *Annales du congrès de la Fédération CAH de Belgique*, (Brussel, 1969), pp. 123-130.
- Engerman, S. L., *Trade and the Industrial Revolution, 1700-1850*. 2 vols (Cheltenham, 1996).
- Epstein, S. R. 'Rodney Hilton, Marxism and the transition from feudalism to capitalism', *Past and Present* 195 (2007).
- Hartwell, R. M., *The Causes of the Industrial Revolution in England* (Londen, 1970).
- Hasquin, H., *Oostenrijks België, 1713-1794. De Zuidelijke Nederlanden onder de Oostenrijkse Habsburgers* (Brussel, 1987).
- Hobsbawm, E. J., *Industry and empire: an economic history of Britain since 1750* (Londen, 1973).
- Houtman-De Smedt, H. 'Charles Proli. Antwerps zakenman en bankier, 1723-1786. Een biografische en bedrijfshistorische studie', *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der letteren* 45, no. 180 (1983).
- Israel, J., *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness and fall, 1477-1806* (Oxford, 1995).
- Janssens, V. 'Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden', *Verhandelingen Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der letteren. Brussel* 29 (1957).
- Lefèvre, J. en Lefèvre, P. F., *Etude sur le commerce de la Belgique avec l'Espagne au XVIIIe siècle* (Brussel, 1921).
- Lis, C. en Soly, H., *Een groot bedrijf in een kleine stad. De firma De Heyder en Co. te Lier, 1757-1834* (Lier, 1987).
- . 'Living Apart Together: Overheid en ondernemers in Brabant en Vlaanderen tijdens de tweede helft van de 18e eeuw', in, *Arbeid in Veelvoud. Een huldeboek voor Jan Craeybeckx en Etienne Scholliers*, (Brussel, 1988), pp. 131-144.
- . 'Restructuring the urban textile industries in Brabant and Flanders during the second half of the eighteenth century', in E. Aerts en J. H. Munro eds., *Textiles of the Low Countries in European Economic History*, (Leuven, 1990), pp. 105-113.
- . 'Different Paths of Development. Capitalism in the Northern and Southern Netherlands during the Late Middle Ages and the Early Modern Period', *Review. A Journal of the Fernand Braudel Center for the study of economics, historical systems, and civilizations* 20, no. 2 (1997), pp. 230-231.

- Mees, J. 'La statistique douanière de la Belgique dans la seconde moitié du XVIIIe siècle', *Revue Belge d'histoire* 1 (1914), pp. 72-97.
- Michielsens, A., *De evolutie van de handelsorganisatie in België sedert het begin der XVIIIe eeuw* (Turnhout, 1938).
- Minard, P., *La fortune du Colbertisme* (Parijs, 1998).
- Mokyr, J. 'The Industrial Revolution and the Netherlands: Why did it not happen?' *De Economist* 148 (2000).
- Moureaux, P., *Les preoccupations statistiques du gouvernement des Pays-Bas Autrichiens* (Brussel, 1971).
- North, D. C. en Thomas, R. P., *The Rise of the Western World* (Cambridge, 1973).
- O'Brien, P. K. 'European Economic Development: The Contribution of the Periphery', *Economic History Review* 35, no. 1-18 (1982).
- . 'Imperialism and the Rise and Decline of the British Economy, 1688-1989', *New Left Review* 238 (1999), pp. 48-80.
- . 'Mercantilism and Imperialism in the Rise and Decline of the Dutch and British Economies', *De Economist* 148 (2000), pp. 469-501.
- O'Brien, P. K. en Keyder, C., *Economic Growth in France and Britain, 1780-1914: Two Paths to the Twentieth Century*, 1978).
- O'Brien, P. K. en Quinault, R., *The Industrial Revolution and British Society* (Newcastle upon Tyne, 1993).
- Piraux, C. en Dorban, M., *Douane, Commerce et fraude dans le sud de l'espace Belge et Grand-ducal au XVIIIe siècle* (Louvain-la-Neuve, 1998).
- Posthumus, N. W., *Nederlandsche Prijsgeschiedenis*. Vol. 1 (Leiden, 1943).
- Pricken, J., *La douane Belge sous Marie-Thérèse et Joseph II* (Brussel, 1964).
- Sabbe, E., *De Belgische vlasnijverheid*. 2 vols (Kortrijk, 1975).
- Schumpeter, E. B., *English Overseas Trade Statistics 1697-1808* (Oxford, 1960).
- Steensgaard, N. 'The Growth and Composition of the Long-Distance Trade of England and the Dutch Republic before 1750', in J. D. Tracy ed., *The Rise of Merchant Empires*, (Cambridge, 1990).
- Thijs, A. K. L., *Van "werkwinkel" tot "fabriek". De Textielnijverheid te Antwerpen (Einde 15de-Begin 19de Eeuw)* (Brussel, 1986).
- Van Der Wee, H. 'Industrial Dynamics and the Process of Urbanization and de-Urbanization in the Low Countries from the Late Middle Ages to the Eighteenth Century. A Synthesis', in H. Van Der Wee ed., *The Rise and Decline of Urban Industries in Italy*

- and in the Low Countries (Late Middle Ages - Early Modern Times)*, (Leuven, 1988), pp. 307-381.
- Van Houtte, H. 'Contribution à l'histoire commerciale des états de l'empereur Joseph II (1780-1790)', *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte* 8 (1910), pp. 350-393.
- , *Histoire économique de la Belgique à la fin de l'Ancien Régime* (Gent, 1920).
- Vandenbroeke, C. 'Sociale en conjuncturele facetten van de linnennijverheid in Vlaanderen (late 14e-midden 19e eeuw)', *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 33 (1979), pp. 117-174.
- Vandewalle, P., *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en Limburg*. Vol. 82, *Belgisch Centrum voor landelijke geschiedenis. Publikatie*, (1984).
- Veraghtert, K. 'De havenbeweging te Antwerpen tijdens de negentiende eeuw', Katholieke Universiteit Leuven, (1977).
- Verlinden, C. en Scholliers, E., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant* (Brugge, 1959-1973).
- Vermaut, J. 'De textielnijverheid in Brugge en op het platteland in westelijk Vlaanderen voor 1800', RUG, (1974).
- Wallerstein, I., *The Modern World-System*. 3 vols. Vol. 2 (New York, 1974).
- Welling, G. M. 'The Prize of Neutrality. Trade Relations between Amsterdam and North America 1771-1817. A Study in Computational History', Rijksuniversiteit Groningen, (1998).

6. Bijlagen

6.1 Gehanteerde conversies

Munteenheden		bron
1 Hollandse gulden	1,1 Brabantse gulden	Verlinden, p. 14 ⁸¹
1 pond parisis	1/2 ^{de} Brabantse gulden	Vandewalle, p. 66 ⁸²
1 gulden	20 stuivers (= 240 deniers)	Verlinden, p. 14
1 stuiver	12 deniers	Verlinden, p. 14
Maten en gewichten		
1 last (graan)	30 hectoliter	Doursther, p. 196 ⁸³
1 last (zout)	4000 pond	Doursther, p. 205
1 viertel	1/60ste last	Doursther, p. 462
1 hoeud	166,6 liter	Verlinden, p. 6
1 pot (olie)	1,35 liter	Doursther, p. 437
1 okshoofd	232,8 liter	Doursther, p. 48
1 aam	133 liter	Doursther, p. 5
1 vat	4 okshoofden (931,2 liter) = 7 aam	Posthumus, p. LIV ⁸⁴
1 ton (olie)	100 liter	Posthumus, p. 534
1 pierre/steen (vlas)	6 pond	ARA, RvF, 4950 en 4951

6.2 Gehanteerde prijzen

Product	eenheid	Jaartal	Bron
Milanese rijst	Am. gulden per 100 pond ⁸⁵	1760-1791	Posthumus, p. 40-41
Brabants boekweit	Am. gulden per last	1760-1791	Posthumus, p. 46
rogge	Am. gulden per last	1760-1791	Posthumus, p. 24
tarwe	Am. gulden per last	1760-1791	Posthumus, p. 2-3
koolzaad	Am. gulden per last	1760-1791	Posthumus, p. 50-51
raapzaadkoeken	Am. gulden per 1000	1805	Posthumus, p. 62
lerse boter	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 69
boter	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 70-71
stokvis	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 92
vijgen	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 102
amandelen	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 107
rozijnen	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 111
kandijsuiker	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 70-71
peper	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 74
kaneel	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 149
kruidnagel	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 156
nootmuskaat	Am. gulden per pond	1759-1780	Posthumus, p. 161
saffraan	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 165
snuiftabak	Am. gulden per pond	1760-1776	Posthumus, p. 208
stijfsel	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 224

⁸¹ Verlinden en Scholliers, *Dokumenten*.

⁸² Paul Vandewalle, *Oude maten, gewichten en muntstelsels in Vlaanderen, Brabant en limburg* 1984).

⁸³ H. Doursther, *Dictionnaire universel des poids et des mesures anciens et modernes, contenant des tables des monnaies de tous les pays* (Amsterdam 1965).

⁸⁴ Posthumus, *Nederlandsche prijsgeschiedenis*.

⁸⁵ Amsterdamse gulden

juchtleer	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 362
ijzerdraad	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 399
koperdraad	Am. gulden per 100 pond	1760-1780	Posthumus, p. 404
loodwit	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 427
indigo	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 417
Cochenille	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 420
Engels koperrood	Am. gulden per 100 pond	1760-1780	Posthumus, p. 195
galnoten	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 454
meekrap	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 414
buskruit	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 473
kwikzilver	Am. gulden per pond	1760-1791	Posthumus, p. 480
borax	Am. gulden per pond	1772-1780	Posthumus, p. 466
soda	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 468
witte zeep	Am. gulden per 100 pond	1760-1791	Posthumus, p. 485
Franse wijn	Am. gulden per vat	1760-1791	Posthumus, p. 226-227
Spaanse wol	Am. gulden per pond	1770-1791	Posthumus, p. 267
boekweit	Br. gulden per viertel ⁸⁶	1794	ARA, RvF, 4828
tarwe	Br. gulden per viertel	1794	ARA, RvF, 4828
tarwe	pond parisis per hoeud	1761	ARA, RK, 1266
rogge	Br. gulden per viertel	1794	ARA, RvF, 4828
spelt	Br. gulden per viertel	1794	ARA, RvF, 4828
gerst	Br. gulden per viertel	1794	ARA, RvF, 4828
haver	Br. gulden per viertel	1794	ARA, RvF, 4828
haver	pond parisis per hoeud	1761	ARA, RK, 1266
koolzaad	Br. gulden per last	1794	ARA, RvF, 4828
raapzaad	Br. gulden per viertel	1794	ARA, RvF, 4828
vlaszaad	Br. gulden per viertel	1794	ARA, RvF, 4828
hop	Br. gulden per 100 pond	1791	ARA, RvF, 4953
hop	Br. gulden per 100 pond	1794	ARA, RvF, 4828
zaadolie	Br. gulden per aam	1791	ARA, RvF, 4953
visolie	Br. gulden per 192 potten	1770	ARA, RvF, 4305
koeien	pond parisis per stuk	1754-1794	ARA, RK, 1266
eieren	pond parisis per 100	1754-1794	ARA, RK, 1266
kaas	pond parisis per poise	1761	ARA, RK, 1266
brandewijn	Br. gulden per oxhoofd	1792	Corluy, p. 362 ⁸⁷
lood (in blokken)	Br. gulden per 100 pond	1792	Corluy, p. 216
zout	pond parisis per hoeud	1761	RK, 1266
stopgaren	Br. gulden per pond	1791	ARA, RvF, 4953
vlas (kamvlokken)	Br. gulden per pond	1791	ARA, RvF, 4950 en 4953
vlas (gekamd)	Br. gulden per pond	1769-1789	ARA, RvF, 4951-4953
vlas (ruw)	Br. gulden per pond	1769-1789	ARA, RvF, 4951-4953
vasgaren	Br. gulden per pond	1769-1789	ARA, RvF, 4951
gele was	Br. gulden per 100 pond	1792	Corluy, p. 300
potas	Br. gulden per 100 pond	1792	Corluy, p. 284
wollen dekens	Br. gulden per stuk	1759-1768	ARA, RvF, 5748-5805
wollen stoffen	Br. gulden per el	1785	ARA, SSO, 2153
gaas en crêpe van zijde	Br. gulden per stuk	1785-1786	ARA, SSO, 2153
lijnwaad	Br. gulden per el	onbekend	Sabbe, p. 31 ⁸⁸
wit lijnwaad	Br. gulden per stuk	1785	ARA, SSO, 2153

⁸⁶ Brabantse courante gulden

⁸⁷ Corluy, Een metodologische poging.

⁸⁸ Etienne Sabbe, *De belgische vlasnijverheid* (Kortrijk 1975).

Limburgs laken	Br. gulden per el	1765	ARA, SSO, 4597
baai	Br. gulden per el	1762	ARA, RvF, 4571
frisade of codde	Br. gulden per el	1762	ARA, RvF, 4571
wit katoen	Br. gulden per el	1785	ARA, SSO, 2153
bedrukt katoen	Br. gulden per el	1785	ARA, SSO, 2153
katoenfluweel	Br. gulden per stuk	1785-1786	ARA, SSO, 2153
Mousseline/neteldoek	Br. gulden per el	1785-1786	ARA, SSO, 2153
linnen	Br. gulden per el	onbekend	Lis en Soly, 1990 ⁸⁹
linnen	Br. gulden per el	1756-1795	Vandenbroeke, 1979 ⁹⁰
flanel	Br. gulden per el	onbekend	Lis en Soly, 1990
kamelot	Br. gulden per stuk	1751	ARA, RvF, 5320 en 4564
barkan	Br. gulden per stuk	1751	ARA, RvF, 4564
serge	Br. gulden per stuk	1753	ARA, RvF, 4564
wilde struiken	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
leisteel (ingekaderd en in boekvorm)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
niet vermelde wapens	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
borstels en penselen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
houtwerk (groot en klein door elkaar)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
houtwerk (gevernist van spa)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
brandhout	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
bonneterie (gemengd)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
breiwerk (kleding)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
as van stro e.a.	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
was (in figuren)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
paardehaar (bewerkt)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kristal (bewerkt)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
verguld leder	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
koperwerk (verguld en verzilverd)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kant (zijde- en blonde)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kant (linnen)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
laken (zomen en snippers)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
reukwater en kwintessens	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
inkt (Chinese)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
inkt (drukkers-)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
zijde (resten en stalen)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
tafzijde (gewast)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
blik (bewerkt)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
hard fruit (gemengd)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
mest (duiven e.a.)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
zemelmeel	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
brood	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805

⁸⁹ Catharina Lis en Hugo Soly, 'Restructuring the urban textile industries in Brabant and Flanders during the second half of the eighteenth century', in: E. Aerts en J.H. Munro (eds.), *Textiles of the Low Countries in European economic history* (Leuven 1990) 105-113.

⁹⁰ Christiaan Vandenbroeke, 'Sociale en conjuncturele facetten van de linnennijverheid in Vlaanderen (late 14e-midden 19e eeuw)', *Handelingen der maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent* 33 (1979) 117-174.

uurwerken (algemeen)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
draf en hef van het bier	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
instrumenten voor de wiskunde, geneeskunde ...	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
vlechtwerk in hazelaar	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
vlechtwerk in hazelaar (mandriers)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
snuisterijen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kleinigheden	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kunstabloemen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
meubelen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
mosterd	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
klein huislinnen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
borduurwerk en klein huislinnen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kledij voor vrouwen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
allerlei versieringen	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kokosnoten	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
kerksieraden	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
gereedschappen voor ambachtslui	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
zadelmakerswerk	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
porselein	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
plaastrer beeldjes	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
gebak	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
marmer (à jouer)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
stenen (bewerkt in beelden)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
afbraakmateriaal	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
zeep (ballen of stukken) en pommade	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
zand	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
zaden (gemengd)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
siroop en vruchtensap	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
schoorsteenzwart	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
lijnwaad (bewerkt)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
vernis	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
vensterglas (in vierkanten gesneden)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
glazen dessertstukken	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
gedistilleerde likeuren	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
schoenen (oude)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
suiker (fruits à devises)	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
gewone aarde	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805
linnen zakken	Brabantse gulden	1759-1791	ARA, RvF, 5748-5805

6.3 Invoer, uitvoer en doorvoer op basis van constante prijzen

Jaartal	import	export	doorvoer	handelsbalans	Afwijking tegenover Tabel 1 (in procent)
1759	5.738.094,04	6.645.880,68		907.786,64	0
1760	6.829.968,27	7.836.576,18		1.006.607,91	0
1761	5.852.634,48	7.862.143,86	1.858.702,77	2.009.509,38	0,28
1762	6.780.451,00	8.116.989,30	1.720.801,70	1.336.538,30	5,93
1763	5.315.375,33	8.823.748,09	2.241.436,89	3.508.372,76	0,72
1764	14.937.663,05	24.697.412,29	3.344.499,81	9.759.749,24	0,81
1765	11.499.757,29	26.035.503,67	3.581.789,92	14.535.746,38	0
1766	11.215.130,77	23.576.974,01	2.141.108,94	12.361.843,24	1,11
1767	12.715.202,65	18.465.923,19	3.032.177,24	5.750.720,54	5,63
1768	10.661.256,18	13.672.991,27	2.014.199,91	3.011.735,09	2,76
1769	11.267.555,78	15.388.371,22	2.502.163,30	4.120.815,44	21,41
1770	11.814.400,46	14.533.442,67	3.487.806,39	2.719.042,21	0
1771	10.495.469,28	12.844.088,12	3.734.142,41	2.348.618,84	2,65
1772	10.610.168,37	13.849.615,80	3.490.613,33	3.239.447,43	2,59
1773	10.645.075,40	20.208.805,64	3.721.469,19	9.563.730,24	1,18
1774	10.974.503,10	17.313.818,01	3.694.996,53	6.339.314,91	1,87
1775	11.637.426,90	23.471.314,42	4.167.273,57	11.833.887,52	0
1776	11.809.294,48	25.977.477,36	6.361.484,35	14.168.182,88	0,27
1777	12.512.481,01	25.278.359,34	6.128.673,84	12.765.878,33	0,71
1778	12.117.480,11	21.941.834,42	5.586.550,90	9.824.354,31	5,33
1779	12.735.323,81	22.858.866,14	6.593.989,22	10.123.542,33	0,85
1780	13.029.009,11	23.351.829,53	7.769.690,52	10.322.820,42	0
1781	13.327.657,11	23.130.290,05	14.550.281,24	9.802.632,94	0,14
1782	13.232.343,53	29.140.186,04	13.269.213,41	15.907.842,51	1,39
1783	12.527.497,40	15.788.342,65	10.559.065,24	3.260.845,25	9,5
1784	12.837.445,32	22.084.270,26	11.227.821,73	9.246.824,94	2,88
1785	12.486.506,58	21.757.099,76	13.653.448,65	9.270.593,18	0
1786	14.760.763,25	29.502.542,52	13.830.060,90	14.741.779,27	2,71
1787	17.960.114,34	29.978.418,16	11.366.456,17	12.018.303,82	2,01
1788	15.771.415,64	24.361.951,98	14.039.230,05	8.590.536,34	3,81
1789	18.457.648,00	18.553.705,89	12.369.817,25	96.057,89	0
1790	13.033.392,93	21.591.377,30	11.967.188,11	8.557.984,37	9,93
1791	18.742.630,79	20.364.400,87	12.947.985,28	1.621.770,08	0

6.4 Invoer en uitvoer van de voornaamste producten (in Brabantse gulden)

Product	I 1759	U 1759	I 1760	U 1760
Milanese rijst	150849,96	6502,93	146269,94	8975,71
Brabants boekweit	215,51	312595,72	491,08	520265,46
tarwe	18635,73	967569,27	8230,20	676455,75
rogge	14619,82	1035935,81	9419,97	679728,14
koolzaad	52484,46	1112446,06	45884,97	666142,21
visolie	4481,34	4101,80	2925,90	4887,65
zaadolie	8403,78	388922,60	8978,72	365542,50
koeien	37911,5	186370,25	38963,75	151646
hop	11333,52	334395,18	8338,77	260948,16
Hollandse zachte kaas	129869,52	71098,19	152289,59	84940,12
stokvis	119165,44	7523,80	121153,92	13098,72
vijgen	59540,89	1358,09	80843,34	3840,85
amandelen	18375,43	694,84	19510,24	17,62
rozijnen	/	/	/	/
kandijnsuiker	60639,51	29810,55	71191,71	51666,04
kaneel	24595,97	3632,79	40820,84	327,04
peper	86121,2	1246,28	102875,37	1898,01
snuiftabak	1630,73	52268,82	450,64	26313,84
indigo	157383,70	21326,60	287142,35	76423,62
meekrap	2522,03	7542,25	8278,03	4100,81
lood (in blokken)	94394,96	22141,95	90259,39	52525,70
gele was	117117,01	656,56	109343,38	3890,58
zout	35531,82	81,23	17123,24	41,72
Franse wijn	747889,58	19019,33	1208636,80	19829,27
brandewijn	189336,32	6681,26	223247,39	3396,01
wit katoen	0	0	85755,73	2818,75
bedrukt katoen	531483,75	75221,25	393962,25	10279,50
vlas (gekamd)	1753,4	249768,48	1950,30	530534,68
vlas (ruw)	8998,99	16980	2670,24	49886,56
vlasgaren	117462,24	181641,21	81302,20	181394,89
Spaanse wol	35883,06	15552,17	960481,98	20893,95
wollen stoffen	181367,1	1114,20	164039,40	7411,95
lijnwaad	1558373,85	121463,55	614436,30	1036041,30
potas	231242,37	61563,81	341365,19	107990,57
meubelen	46148,4	27288,05	27527,45	19177,40
porselein	40759,35	3199,75	35553	4905

Product	I 1761	U 1761	I 1762	U 1762
Milanese rijst	199581,90	6866,66	148001,08	2824,88
Brabants boekweit	152,33	554392,15	1140,80	405539,86
tarwe	35652,38	602259,08	47181,75	547663,05
rogge	23343,63	1184984,34	30135,65	994306,15
koolzaad	19503,29	554184,96	22166,11	741549,97
visolie	64042,82	4115,67	40725,50	3006,68
zaadolie	8049,50	525261,92	11887,42	554435,28
koeien	55083	148214,75	35258	188063
hop	9428,94	403329,33	10413,72	297429,66
Hollandse zachte kaas	159543,44	112677,03	139362,85	107035,77
stokvis	143325,97	9966,62	122420,30	7757,27
vijgen	49525,52	3612,56	62657,20	2583,64
amandelen	9074,41	0	22806,79	119,61
rozijnen	0	0	0	0
kandijsuiker	79215,02	59204,79	79020,79	58686,32
kaneel	40045,11	920,73	37376,85	1098,76
peper	118634,92	2204,93	113558,82	3044,06
snuiftabak	4221,75	39877,29	2898,67	32377,15
indigo	163174,58	47388,19	150546,03	19378,10
meekrap	20514,43	1472,24	22144,78	2218,65
lood (in blokken)	89008,68	40545,02	72586,33	21271,59
gele was	58199,81	3125,05	68024,76	3348,96
zout	7469,07	99,46	28932,56	171,29
Franse wijn	1119832,01	16406,29	695749,48	45767,65
brandewijn	302134,81	11858,94	1056496,21	13983,61
wit katoen	65991,75	96894,60	144405,25	78055,18
bedrukt katoen	0	0	195484,69	24091,13
vlas (gekamd)	2130,98	656983,53	3316,50	362199,20
vlas (ruw)	4287,85	46952,67	7062,48	42166,54
vlasgaren	75691,24	233825,68	71642,63	317699,44
Spaanse wol	846958,93	22279,51	1070231,60	62406,21
wollen stoffen	230922,90	2840,85	269011,24	9940,50
lijnwaad	499163,85	1653393,60	512466,75	1136173,50
potas	336331,76	110502,59	492196,22	173031,79
meubelen	49427,75	25289,50	41919	24092,35
porselein	47533,90	4697,50	45026,70	3987,25

Product	I 1763	U 1763	I 1764	U 1764
Milanese rijst	290331,19	4020,45	312235,49	2890,79
Brabants boekweit	3587,72	532533,99	1279,97	280044,96
tarwe	46022,43	729990,36	154583,02	1090329,80
rogge	61761,54	1551171,90	104279,73	1642081,32
koolzaad	40630,97	151174,57	189878,39	1261618,78
visolie	41357,43	6993,29	40344,044	4053,52
zaadolie	10801,80	302229,40	8079,42	199652,42
koeien	49242,25	162107,50	59124,25	163297
hop	6282,27	354119,40	10969,92	328455,63
Hollandse zachte kaas	159665,10	108412,42	162076,63	135433,84
stokvis	93216,79	7605,80	118373,21	6803,55
vijgen	71551,99	1993,02	97823,45	2367,53
amandelen	26540,15	582,07	29537,19	227,68
rozijnen	/	/	39444,57	5476,62
kandijnsuiker	86941,22	74415	95175,51	65340,59
kaneel	45445,20	625,01	57980,80	1406,70
peper	42996,75	6888,52	108704,63	5096,38
snuiftabak	1245,89	24885,58	1744,80	25875,58
indigo	161256,23	17063,53	208841,99	18135,94
meekrap	38190,06	567,86	28210,63	614,91
lood (in blokken)	110423,26	24873,85	66111,06	23832,90
gele was	117612,44	15110,07	61947,64	23065,70
zout	33935,68	81,74	55726,84	456,40
Franse wijn	671641,64	18685,43	538791,99	6392,48
brandewijn	276866,17	7698,98	253247,04	7355,82
wit katoen	71760,98	4467,38	133277,1	16911,4
bedrukt katoen	438799,50	134226	724968,75	114543
vlas (gekamd)	4653,55	560605,10	3363,53	663306,05
vlas (ruw)	7196,11	61265,23	4229,42	86482,75
vlasgaren	73952,98	247280,71	109173,77	219996,23
Spaanse wol	155335,28	132,66	719976,04	29328,18
wollen stoffen	304311,83	16099,88	403204,5	12046,73
lijnwaad	312528,38	936206,99	7940623,73	15152148,9
potas	394955,74	228157,49	623389,51	346094,54
meubelen	38387,90	30636,90	49397	32890
porselein	44469,65	2859,60	39745	3537

Product	I 1765	U 1765	I 1766	U 1766
Milanese rijst	395537,93	6124,12	168345,79	7272,56
Brabants boekweit	2821,32	392100,61	662,08	216576,32
tarwe	421011,62	1396558,52	849034,53	2611282,11
rogge	136882,26	1276977,93	230510,59	1305679,66
koolzaad	133067,27	346733,96	97830,67	325134,50
visolie	14070,07	3078,58	40718,76	7211,82
zaadolie	26841,64	412682,48	33198,28	465284,22
koeien	59917,25	154452	84851	167475,5
hop	13992,3	455879,52	28843,56	365957,82
Hollandse zachte kaas	180397,34	114405,12	192232,52	116061,69
stokvis	119772,20	5515,85	121751,19	6377,10
vijgen	79046,38	3017,86	68118,29	1805,08
amandelen	23753,96	649,31	31700,49	261,39
rozijnen	27633,13	1647,72	55453,30	2572,31
kandijnsuiker	102439,22	74775,29	62783,71	67590,20
kaneel	61635,56	4052,84	37007,18	1687,47
peper	72987,69	3684,26	118970,06	6491,83
snuiftabak	3877,37	26187,12	3179,97	35371,43
indigo	229908,48	22329,92	211920,42	15640,20
meekrap	52910,35	8872,89	62287,38	767,88
lood (in blokken)	109544,79	27015,16	139829,35	42309,70
gele was	81502,64	12788,49	103382,24	6275,89
zout	45372,79	18,73	149042,83	0
Franse wijn	1152929,28	15688,15	928235,42	16155,33
brandewijn	383244,81	7757,03	382768,55	18115,88
wit katoen	18324,08	9261,18	148199,7	6267,25
bedrukt katoen	949017,94	162520,13	896790	144363
vlas (gekamd)	1557,88	673581,7	4121,98	161122,5
vlas (ruw)	14282,89	61154,33	7254	19221,08
vlasgaren	98345,03	254500,43	149404,50	267236,04
Spaanse wol	1477680,58	24207,50	645536,83	35753,34
wollen stoffen	497639,14	18200,81	545741,55	9207,9
lijnwaad	1800184,5	16154932,14	2259233,1	14127039,9
potas	760989,32	291451,21	639554,71	196237,39
meubelen	55890	39121	57557	32930
porselein	43593	2855	86037	4529

Product	I 1767	U 1767	I 1768	U 1768
Milanese rijst	293891,14	4284,80	317037,06	5081,22
Brabants boekweit	1859,29	353374,18	221,12	221,12
tarwe	797841,26	2243072,90	30072,87	131012,01
rogge	99463,40	1393078,65	46994,72	73738,48
koolzaad	86005,25	725491,55	20633,62	14146,22
visolie	28001,06	3803,14	49637,22	2762,72
zaadolie	24150,54	454803,72	25382,36	318738,10
koeien	93604,5	198646,5	106826,25	208467,50
hop	12852,72	309391,11	17707,86	407330,46
Hollandse zachte kaas	223984,48	169925,32	195628,56	154049,56
stokvis	152902,40	7331,44	156252,52	4947,03
vijgen	103469,70	2795,70	76612,54	4016,94
amandelen	35246,33	430,60	24385,95	207,16
rozijnen	32855,89	1328,53	42384,47	2233,67
kandijsuiker	107177,50	90364,30	104313,95	74666,15
kaneel	51938,78	1054,88	30279,62	1538,31
peper	126737,61	3167,48	59595,68	2180,39
snuiftabak	4163,30	35935,58	5083,54	66443,71
indigo	192452,12	16895,95	234675,01	13050,80
meekrap	37344,39	2327,58	79612,71	7481,76
lood (in blokken)	94209,90	41595,87	85745,30	43723,61
gele was	119295,85	4822,86	99222,67	5087,78
zout	91449,69	0	65595,73	32,36
Franse wijn	862144,35	17350,53	752254,97	11324,52
brandewijn	394316,32	107598,78	344551,78	122451,86
wit katoen	678690,1	2047,79	1026168,83	1460,80
bedrukt katoen	1017502,31	117657,75	1314051	126641,63
vlas (gekamd)	1445,95	237894,8	11961,68	39585,15
vlas (ruw)	22323,38	19373,4	48103,65	56508,53
vlasgaren	177328,34	315883,67	201174,94	347454,33
Spaanse wol	1150655,99	23474,92	229121,51	847,55
wollen stoffen	955562,29	24032,03	606565,80	22916,48
lijnwaad	2350265,63	8457158,7	1975423,95	8393872,94
potas	554649,89	155393,14	671530,38	140377,56
meubelen	64591	31530	62926	29237
porselein	65725	6714	80414	3961

Product	I 1769	U 1769	I 1770	U 1770
Milanese rijst	287951,14	5498,60	441433,11	7799,07
Brabants boekweit	445,34	323877,20	282,00	77609,22
tarwe	22379,05	911264,77	15830,36	447319,88
rogge	81083,60	2482936,43	82144,19	1577504,83
koolzaad	188316,47	43109,25	60624,43	38492,18
visolie	42838,0181	4816,89	42790,35	6119,11
zaadolie	24858,42	304521,68	18126,42	558537,04
koeien	38033,5	219981,25	23561,25	94260,25
hop	13019,31	386096,49	14695,38	304738,02
Hollandse zachte kaas	175183,71	167537,26	154237,67	206223,85
stokvis	192532,25	7854,51	248952,72	6652,22
vijgen	63984,99	2608,38	100010,94	3409,38
amandelen	16423,66	445,71	21830,92	0
rozijnen	31254,63	1657,35	46147,75	1600,81
kandijsuiker	97889,47	91579,25	100497,76	78817,95
kaneel	43025,69	1395,01	54272,29	1468,68
peper	112685,76	999,19	122437,24	934,47
snuiftabak	9378,61	100210,91	2837,80	61486,51
indigo	304110,99	15677,89	794957,84	59377,09
meekrap	71121,92	33481,79	36216,28	34464,05
lood (in blokken)	101295,63	87676,30	83695,56	103607,08
gele was	110231,38	7895,55	125644	1628,43
zout	95613,88	15,33	69737,46	30,65
Franse wijn	1086024,21	18040,54	1263390,13	28742,11
brandewijn	612990,08	68467,17	429427,89	78930,94
wit katoen	1006797,83	741,4	753963,10	4993,73
bedrukt katoen	1160243,44	360409,875	1082596,92	126906,94
vlas (gekamd)	1026,03	80382,23	1351,63	141608,50
vlas (ruw)	19958,96	11770,2	24900,41	22989,60
vlasgaren	164309,06	337902,63	213718,95	321036,01
Spaanse wol	574674,28	938,94	1235845,82	71839,81
wollen stoffen	483139,35	25390,13	279534,60	14135,74
lijnwaad	1811854,58	6187274,1	1651731,08	7323599,48
potas	568619,71	131537,42	552420,65	68738,43
meubelen	72597	30364	72755	27888
porselein	82658	13603	79585	3928

Product	I 1771	U 1771	I 1772	U 1772
Milanese rijst	315065,64	5991,18	365163,98	6285,58
Brabants boekweit	230,31	2414,10	369,58	3601,62
tarwe	21872,47	31825,33	46039,46	28229,59
rogge	42739,25	40354,43	61213,55	39015,28
koolzaad	50911,34	17541,26	21318,41	243,64
visolie	42252,89	3550,60	39187,82	2569,93
zaadolie	8930,78	559245,94	5166,64	499326,72
koeien	20526,50	78354,50	13923,25	95373,50
hop	9150,03	362887,65	12947,40	378971,37
Hollandse zachte kaas	141766,49	136926,46	154950,03	99724,53
stokvis	214470,20	6583,09	271896,32	5969,94
vijgen	85861,58	6639,41	93544,15	4160,59
amandelen	14244,88	0	44903,10	272,06
rozijnen	110869,29	1164,01	34544,38	2383,01
kandijnsuiker	102113,96	64324,69	105506,38	84814,22
kaneel	44494,74	669,52	51581,49	924,91
peper	123104,87	640,84	98792,61	1057,07
snuiftabak	3539,73	75110,81	3128,59	63317,75
indigo	202798,68	30344,27	210670,96	34473,81
meekrap	18099,58	9181,33	14215,21	11794,73
lood (in blokken)	66353,31	159376,23	28209,68	75894,61
gele was	86603,11	3900,78	146744,29	11016,10
zout	93102,38	139,65	114159,33	17,88
Franse wijn	1119879,97	25956,15	1168650,73	28639,31
brandewijn	446168,85	69516,28	544748,45	2597,67
wit katoen	689063,93	2022,35	531134,04	677,60
bedrukt katoen	1047917	157572,38	971834,63	112095,19
vlas (gekamd)	1095,54	118489,32	1188,41	138344,38
vlas (ruw)	4463,61	21146,48	7183,07	54912,89
vlasgaren	217333,69	379373,50	261153,68	410023,61
Spaanse wol	1225776,03	7943,05	1280439,58	5859,90
wollen stoffen	316178,40	13419,79	291781,91	11910,60
lijnwaad	1539494,10	7673804,68	1423747,80	9007265,48
potas	401376,20	158747,16	522612,95	73235,09
meubelen	66284	26394	68511	26799
porselein	77209	2273	63350	2454

Product	I 1773	U 1773	I 1774	U 1774
Milanese rijst	363783,85	8238,08	372244,69	3828,91
Brabants boekweit	310,95	17727,28	568,95	141265,48
tarwe	23925,76	189767,13	31293,21	638691,90
rogge	71591,32	171728,90	175768,54	1481742,28
koolzaad	14046,39	187,82	6643,81	815,37
visolie	51708,11	2319,52	46805,85	1811,22
zaadolie	4951,08	21281,28	5363,50	196602,28
koeien	24140,75	114969,75	24583,00	125339,75
hop	14314,95	382598,82	12579,93	375703,02
Hollandse zachte kaas	150405,29	133487,39	151255,70	92649,78
stokvis	188348,58	4920,85	265103,97	5102,72
vijgen	43681,58	3844,57	128420,40	5989,86
amandelen	33099,98	1106,49	29479,17	10,95
rozijnen	53835,51	3347,42	55356,32	3281,06
kandijsuiker	118115,36	110432,10	105141,62	102940,75
kaneel	46265,21	607,95	57985,81	130,38
peper	110971,12	963,40	151704,91	6007,50
snuiftabak	3675,53	60707,20	9060,25	56285,48
indigo	271503,09	26013,55	384278,24	73770,06
meekrap	28357,23	13581,18	59458,07	18642,30
lood (in blokken)	31604,40	80819,30	49715,73	83522,75
gele was	99802,61	7476,73	145411,55	19344,51
zout	92301,12	55,35	101016,65	176,40
Franse wijn	1283853,82	26920,01	1057631,99	24490,46
brandewijn	459292,87	23681,18	413402,71	27985,06
wit katoen	729132,66	3554,10	786880,19	146,85
bedrukt katoen	1236754,56	99208,50	1285257,19	95637,94
vlas (gekamd)	1230,52	158977,59	864,99	198299,12
vlas (ruw)	5009,39	16765,30	5543,40	28825,49
vlasgaren	232735,69	401761,23	265493,38	420627,92
Spaanse wol	994824,23	15861,53	954003,25	10470,35
wollen stoffen	278280,90	10216,01	266004,90	11136,49
lijnwaad	1629119,25	15397018,65	1627533,68	10300059,90
potas	440544,54	53132,44	425033,53	38549,76
meubelen	63504	23548	70836	38219
porselein	78915	4975	68183	4508

Product	I 1775	U 1775	I 1776	U 1776
Milanese rijst	484565,75	6029,84	179712,65	5137,42
Brabants boekweit	2992,55	4374,19	1325,09	225354,95
tarwe	33796,32	141995,07	45699,09	59540,42
rogge	211079,59	66311,19	183705,85	52795,44
koolzaad	9364,08	366,96	7633,94	0
visolie	36522,92	3051,55	37105,20	3759,39
zaadolie	4700,50	625852,28	5463,12	471802,36
koeien	24979,50	186690,50	32025,00	248834,25
hop	12813,93	350809,38	12162,42	386180,82
Hollandse zachte kaas	172240,77	72920,46	202009,26	79784,43
stokvis	269010,93	7021,76	189342,15	5738,66
vijgen	100738,82	3942,28	97371,68	4815,01
amandelen	32335,60	3,14	20241,35	0
rozijnen	54092,92	2994,97	21793,40	3180,64
kandijnsuiker	108486,54	109748,82	88444,88	107515,39
kaneel	38362,74	894,71	73207,09	110,08
peper	69322,06	674,33	140343,28	611,67
snuiftabak	6702,04	50292,69	3138,32	68735,80
indigo	321707,57	49144,43	381222,00	29510,52
meekrap	52915,48	20150,89	40350,66	18747,26
lood (in blokken)	66321,75	39247,93	56668,53	52357,69
gele was	175770,67	9415,44	154918,81	23671,18
zout	93442,01	206,06	104730,60	84,30
Franse wijn	1225133,72	32973,96	1131750,92	27765,46
brandewijn	445786,70	6161,51	496640,64	9076,59
wit katoen	1023864,05	29,43	988578,66	1088,45
bedrukt katoen	1173307,13	124492,31	1539765	156323,44
vlas (gekamd)	725,40	287249,30	1233,60	281777,28
vlas (ruw)	4319,63	25344,68	3398,42	67519,23
vlasgaren	283867,89	440493,56	275876,94	480769,00
Spaanse wol	1175640,98	18291,24	991368,61	19130,34
wollen stoffen	244857,88	10534,84	348443,66	12983,51
lijnwaad	1704622,73	17934318	1516280,18	20323940,85
potas	338053,80	33594,19	417015,57	63090,35
meubelen	79902	32497	86675	27463
porselein	73609	20786	64550	5468

Product	I 1777	U 1777	I 1778	U 1778
Milanese rijst	253479,32	7179,84	221866,81	3441,95
Brabants boekweit	8856,96	186865,38	4977,04	118243,53
tarwe	69377,31	1399189,19	80134,72	1137325,36
rogge	218871,44	1002577,06	210904,57	1441052,39
koolzaad	86946,20	379,18	28580	397,98
visolie	40956,01	2816,08	38454,02	5728,19
zaadolie	5498,14	422396,28	10489	363955,04
koeien	27709,25	243054,50	26611,25	216534,75
hop	21882,78	215705,88	15771,42	351598,05
Hollandse zachte kaas	271106,49	106156,20	274765,61	127956,20
stokvis	320116,24	6036,35	331478,78	5996,36
vijgen	105703,19	3124,89	93020,11	1560,21
amandelen	31885,62	78,44	22165,86	0
rozijnen	35129,13	2930,08	45268,53	4343,30
kandijnsuiker	103633,20	118698,10	110987,53	79170,85
kaneel	57314,73	928,07	53572,12	60,98
peper	126776,97	579,32	151431,75	1137,91
snuiftabak	3685,57	71420,02	5933,57	45208,10
indigo	289062,64	34688,95	336777,56	50068,04
meekrap	46804,21	8010,59	47497,50	6364,96
lood (in blokken)	85801,84	66755,18	73225,73	51989,98
gele was	110580,23	31236,58	136314,39	14951,23
zout	90850,59	150,72	96052,47	758,26
Franse wijn	1123362,28	29229,75	565974,49	19964,94
brandewijn	371660,29	3940,83	271367,04	15950,36
wit katoen	950143,43	730,68	938753,89	553,30
bedrukt katoen	1531595,25	147787,50	1299868,44	76014,38
vlas (gekamd)	708,12	315248,85	2525,26	41530,08
vlas (ruw)	4564,47	41457,92	7936,65	46313,34
vlasgaren	269698,74	509850,12	320833,97	420224,88
Spaanse wol	1014729,51	58790,56	1021177,34	27143,25
wollen stoffen	326341,24	29032,43	495269,66	10994,40
lijnwaad	1960119	17099749,35	1872913,05	14254282,13
potas	542648,65	72349,41	622581,18	95111
meubelen	101956	25947	104313	27712
porselein	78405	15570	72125	9721

Product	I 1779	U 1779	I 1780	U 1780
Milanese rijst	150741,48	4455,06	236245,65	5431,83
Brabants boekweit	2769,22	123386,85	3572,18	35940,16
tarwe	122164,93	2044698,92	251351,10	2297188,74
rogge	102400,25	784699,33	113839,43	881763,95
koolzaad	27328,93	25,48	12079,76	1918,27
visolie	31516,44	3680,07	38895,80	10294,67
zaadolie	5464,14	469541,36	4506,36	498244,50
koeien	38292,75	218364,75	41800,25	202123,50
hop	12322,98	522376,38	28775,34	350131,32
Hollandse zachte kaas	298874,44	142023,99	405195,45	194162,54
stokvis	283837,72	6811,20	217666,42	5666,89
vijgen	118492,81	2301,73	72648,69	1849,77
amandelen	19342,01	15,09	21122,20	0
rozijnen	52142,33	1381,41	33647,41	2713,83
kandijnsuiker	117566,88	72750,68	224411,86	81134,16
kaneel	46800,32	311,36	56190,00	2958,45
peper	101361,77	2077,93	117065,37	893,97
snuiftabak	10630,92	91715,85	3833,32	109423
indigo	366639,29	24096,89	280869,75	15338,88
meekrap	34541,30	7192,25	41088,70	7709,76
lood (in blokken)	72224,93	69255,27	103493,74	73709,48
gele was	145944,57	14960,01	113633,83	14951,49
zout	98564,96	469,60	100888,70	143,05
Franse wijn	1294410,87	33070,21	1488454,61	50332,01
brandewijn	339056,81	23084,09	350519,40	11981,05
wit katoen	1325704,88	108,35	1130883,60	1139,05
bedrukt katoen	1352079,47	110145,75	966413,44	145276,69
vlas (gekamd)	1494,20	160029,84	763,50	150031,80
vlas (ruw)	12095	45381,86	7274,74	31090,18
vlasgaren	300687,89	418281,89	232710,32	424125,41
Spaanse wol	1290198,36	114010,21	1150856,85	90114,75
wollen stoffen	495772,76	9728,89	737991,90	10849,73
lijnwaad	1312806,15	14198750,55	1460383,43	14793680,03
potas	597567,19	144637,27	613753,50	132172,65
meubelen	110758	30492	117639	32725
porselein	53832	11041	41628	4763

Product	I 1781	U 1781	I 1782	U 1782
Milanese rijst	265003,83	7854,83	170629,57	4616,32
Brabants boekweit	3150,32	9154,77	5957,33	5282,91
tarwe	358819,23	334834,50	243705	2974125
rogge	118498,34	56402,63	58718,40	1218158,09
koolzaad	71297,34	986,81	28332,38	809,50
visolie	28278,15	7114	38024,33	11346,83
zaadolie	7004	732054	4488	648822
koeien	52399	197274	32772,25	204472
hop	34295,04	397461,06	29898,90	308587,68
Hollandse zachte kaas	376944,70	222004,86	388329,70	217268,04
stokvis	220926,90	9657,54	276295,83	7860,74
vijgen	77782,56	2914,81	49893,32	1372,98
amandelen	22617,76	85,49	21725,28	907,46
rozijnen	58902,44	2396,51	46609,27	5583,99
kandijnsuiker	126769,85	42535,10	95596,07	53170,26
kaneel	48916,51	4229	26026,65	1336,87
peper	84247,02	7087,08	93717,66	1006,01
snuiftabak	3305,95	122532,98	50197,94	57076,44
indigo	531887,34	272391,24	360404,44	121581,21
meekrap	110768,22	49001,42	37682,73	13919,97
lood (in blokken)	117747,81	49877,54	113318,05	59182,29
gele was	117401,74	14120,17	97811,30	18494,89
zout	112290,29	779,97	84955,86	1639,99
Franse wijn	1077028,81	56390,90	1176440,33	55745,32
brandewijn	326418,06	10108,90	375330,10	11675,37
wit katoen	1010639,30	2168,10	1054145,40	4533,65
bedrukt katoen	941774,25	120426	697215,75	357504
vlas (gekamd)	3434,40	181539	1555,20	166814,40
vlas (ruw)	14242,88	22143,31	12575,15	12822,86
vlasgaren	345736,95	564442,45	338464,10	499006,30
Spaanse wol	1156477,63	46177,90	1148428,60	71350,54
wollen stoffen	869259,60	10604,25	1059407,10	14821,20
lijnwaad	1693434,60	16229875,50	1852283,70	18162673,20
potas	700432,91	144847,44	596924,90	88721,79
meubelen	122074	34969	122790	39781
porselein	36450	5552	63193	5872

Product	I 1783	U 1783	I 1784	U 1784
Milanese rijst	136312,31	6918,67	353525,01	5953,20
Brabants boekweit	2591,46	19044,23	52536,34	21609,90
tarwe	404150,67	3486829,50	233848,23	1352678,25
rogge	174169,13	1050781,62	136920,92	746523,58
koolzaad	85474,24	146,48	277659,25	0
visolie	17035,18	14832,69	66533,69	6213,01
zaadolie	5765,72	526948,32	10517,22	272837,42
koeien	48312	234057	47412,25	219966
hop	24253,02	303127,92	6720,12	409500,90
Hollandse zachte kaas	411552,79	184422,26	355176,36	192446,10
stokvis	249142,91	5905,81	297750,12	5436,04
vijgen	85017,48	2269,55	83745,82	755,48
amandelen	18114,52	345,98	52841,22	365,93
rozijnen	61926,71	3936,23	62920,47	3060,21
kandijnsuiker	105014,29	68141,02	110773,85	117085,65
kaneel	51071,22	1966,41	153907,54	5361,47
peper	89386,67	1305,10	162180,12	2841,67
snuiftabak	12812,67	58239,18	2627,22	41123,24
indigo	309644,59	81140,55	382214,46	29598,86
meekrap	22734,85	5853,86	48038,00	42940,90
lood (in blokken)	80197,00	42094,42	158704,83	37202,82
gele was	143207,94	12774,19	70216,95	6844,93
zout	130410,21	550,49	127106,39	134,54
Franse wijn	586585,92	32836,33	1060381,26	78712,56
brandewijn	349093,13	31264,45	387848,75	9382,90
wit katoen	584540	31129,45	635565,15	2248,13
bedrukt katoen	970388,63	369486,75	1100241	376018,50
vlas (gekamd)	957,90	194831,70	1456,20	197600,40
vlas (ruw)	12028,43	22891,91	11731,08	45086,29
vlasgaren	314517,78	477186,94	227229,11	535607,64
Spaanse wol	933672,96	71304,71	859993,32	115386,91
wollen stoffen	1139422,73	13254,19	677142	50741,44
lijnwaad	1887912,90	4987007,33	1534142,70	13037001,30
potas	548372,72	65461,84	537040,10	48220,81
meubelen	121462	45325	106248	31114
porselein	34353	4608	40004	4277

Product	I 1785	U 1785	I 1786	U 1786
Milanese rijst	323977,72	2142,66	303615,79	4370,50
Brabants boekweit	2646,38	885,50	10874,41	57289,66
tarwe	70628,25	939130,50	257063,73	3430966,77
rogge	125717,26	112225,48	241656,77	4807579,95
koolzaad	60085,68	0	83568,77	172,31
visolie	65677,16	7428,08	160387,98	8403,41
zaadolie	26554	276176,22	43220,66	216175,30
koeien	56989,25	131195,75	83265	282567,25
hop	5927,22	266112,18	18055,44	488048,04
Hollandse zachte kaas	308722,48	139463,06	374103,84	139833,10
stokvis	185350,57	2845,99	220604,47	2676,38
vijgen	79595,86	1019,68	102464,16	1481,65
amandelen	32937,73	44,48	61441,85	162,47
rozijnen	43035,77	4249,90	54556,89	1276,06
kandijsuiker	134149,02	95377,67	166247,66	101686,99
kaneel	185172,74	5780,63	136765,63	2260,83
peper	179396,82	1701,56	230854,54	1920,60
snuiftabak	2414,62	85244,07	2649,10	69267,58
indigo	365578,32	36860,57	307945,16	21980,77
meekrap	66536,01	26620,78	56811,93	15111,35
lood (in blokken)	93325,02	51273,73	70272	54037,62
gele was	75905,19	6336,63	48388,66	8512,79
zout	113380,63	57,90	146226,39	225,36
Franse wijn	932820,78	22665,24	1143159,87	23054,92
brandewijn	434716,60	17862,74	590829,93	9777,96
wit katoen	1309523,60	1522,95	1161831	1229,25
bedrukt katoen	804126,75	313552,13	1100770,50	324761,25
vlas (gekamd)	1158	577613,40	4650,56	359255,48
vlas (ruw)	24540,40	195852,24	37181,13	612659,02
vlasgaren	222453,40	508703,49	375170,10	641917,90
Spaanse wol	1515947,40	153284,30	1514941,56	99754,38
wollen stoffen	836212,95	15514,65	780914,25	23036,85
lijnwaad	1811870,10	14530391,55	1987140,60	14258802,60
potas	464442,67	42981,67	564256,79	56166,79
meubelen	91600	33706	105744	34710
porselein	61225	3017	71756	3864

Product	I 1787	U 1787	I 1788	U 1788
Milanese rijst	258159,83	1438,47	347310,62	1881,23
Brabants boekweit	10203,72	190130,63	5855,18	3331,21
tarwe	633402	2238949,02	226063,53	1622486,25
rogge	729277,28	3572865,27	112468,75	2218417,64
koolzaad	91425,85	154063,46	51814,42	16394,81
visolie	228297,15	7555,78	72616,16	4715,87
zaadolie	35235,20	121306,88	10107,78	9457,73
koeien	142572,25	292113,75	173240	211700,50
hop	56089,98	182657,70	11002,32	173124,36
Hollandse zachte kaas	353215,28	164948,74	387295,10	260723,32
stokvis	258442,93	3262,95	319043,09	2884,05
vijgen	93381,37	2147,95	89704,63	3081,42
amandelen	52584,88	1070,67	51387,70	319,59
rozijnen	73260,53	1931,93	46034,58	1918,72
kandijsuiker	193477,30	124044,84	189659,30	169056,12
kaneel	179857,27	2091,33	105338,20	2276,06
peper	118603,25	1544,82	92988,09	2063,60
snuiftabak	3441,86	45595,14	2440,12	27647,49
indigo	341027,68	39504,39	553328,16	34471,84
meekrap	116280,73	33807,62	93633,81	23851,64
lood (in blokken)	56254,95	44863,10	116840,71	58620,82
gele was	95926,16	7759,50	104076,73	8337,84
zout	130064,50	394,24	117380,35	420,64
Franse wijn	1145050,26	20545,94	627383,38	53948,31
brandewijn	614918,61	22176,86	542178,32	7941,53
wit katoen	2356956,80	257158,55	1614577,53	356836,70
bedrukt katoen	1052748	681135,75	912086,06	926949
vlas (gekamd)	5934,60	28850,18	18340,11	116126,10
vlas (ruw)	29999,81	1909,38	31618,43	4662,36
vlasgaren	518573,40	707612,80	564274,38	933371,03
Spaanse wol	1434964,70	277743,71	1571078,34	285295,38
wollen stoffen	1138199,40	17005,84	874555,99	16031,70
lijnwaad	1635338,70	17104107,15	1805966,55	13084367,40
potas	635500,82	82973,77	777338,07	64931,98
meubelen	70375	40514	76570	35031
porselein	94979	4157	71702	8931

I 1789	U 1789	I 1790	U 1790	I 1791	U 1791
325028,30	3316,81	239104,87	1505,60	390023,23	2276,57
8584,84	2668,83	3280,65	8257,30	2003,89	4601,82
150727,50	456802,50	106971,48	60348,75	210528,78	62601
222358,74	202677,58	128203,74	21622,10	102143,53	22923,54
326343,60	2164,80	32728,70	927,33	32781,25	6335,57
242319,20	3268,17	80311,01	10344,47	55822,85	2759,52
150069,75	18523,75	43837,09	13258,31	402,50	2055,32
98530,25	211609	128435,50	205005,75	118279	188749,25
13807,62	451771,56	13773,42	360488,88	13325,40	423209,16
568680,53	293082,68	383388,72	233249,72	395900,34	199466,74
212199,92	3077,78	180366,19	3002,48	297548,55	4207,80
108510,09	2303,84	142374,67	750,15	107751,34	2075,61
18555,25	334,62	52747,19	177,30	35589,45	117,46
55062,25	460,31	37896,28	2156,25	46346,83	1035,42
140384,60	143333,69	229021,16	106327,19	359191,60	71826,68
148135,16	1536,28	57578,99	411,78	90322,53	2257,37
119919,34	1718,38	99209,96	1146,34	190068,79	6781,40
4835,67	62283,89	4231,81	88478,56	3893,95	54078,04
349606,74	50191,47	375559,40	38933,87	431640	51476,56
83357,77	22715,36	60912,68	11694,84	75922,54	26763,89
193779,08	48030,71	132811,86	37942,76	120255	39622,78
109425,39	10178,58	99562,23	13508	89165,15	3665,53
138511,38	488,34	119095,47	283,55	149244,96	18271,49
1792046,86	31622,38	715877,85	19798,55	1090919,75	26613,53
627857,34	9876,54	1487633,05	58736,82	1076670	77883,75
1924087,28	194354,05	1298197,18	67339,80	2289970,10	4761,35
1111723,50	293415	569025	529532,81	1482273	393618
2360,63	73762,50	3213,75	136128	4734	261895,50
57001,35	68479,60	12604,90	130024,65	53239,90	307725,60
541806,85	736428,13	346593,25	674583,36	536590,88	699496,40
1837540,85	329633,30	1453991,58	190525,18	2284627,62	307196,49
836056,13	14832,11	508008,49	13466,81	867384,45	13890,83
1406172,83	12037979,03	1555490,25	15166633,05	2242048,95	13094940,60
839867,21	73117,48	780641,89	77866,08	975226,22	87788,06
64950	27741	33104	36813	98561	24725
67637	6584	39022	5290	50996	6961